

MAGIJA I PREŽICI VRAČARSTVA U HRVATSKIM TRADICIJSKIM VJEROVANJIMA I POSTUPCIMA S RODILJOM

LIDIJA BAJUK
Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
HR-10000 Zagreb
lidija@ief.hr

UDK 398.33(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 8.08.2012.
Prihvaćeno/Accepted: 28.09.2012.

Prema definiciji šamanizma kao magijsko-religijskog fenomena, u kojem šaman određenim postupcima manipulira vatrom i vremenskim prilikama te uspostavljanjem komunikacije između ovostranoga i onostranoga, nastojanja vračara/vračeva u svezi su s ekstazom, lječenjem i iscjeljivanjem. Polazeći od razmatranja antropologa Mircea Eliadea (1907. – 1986.) i Claudea Lévi-Straussa (1908. – 2009.) da pri rađanju djeteta nazočnost osobe koji govori s bogovima jamči kozmogonijsku i mitsku povijest društvene zajednice u kojoj se rađa novi život, autorica nastoji pokazati da je dio hrvatskih tradicijskih vjerovanja i postupaka, ugrađenih u pojedine običajne postupke vračara, babica i kuma s udavačom, roditeljom i babinjačom te novorođenčeta do djeteta do njegove prve godine starosti u svezi s predneolitičkim i neolitičkim magijsko-religijskim shvaćanjima na hrvatskom tlu.

1. Uvodna razmatranja

Hrvatski dijalektizmi **copri(je)**, **čare**, **čari**, **čarke**, **čini**, **kl(j)uke**, **nagazi**, **nameti**, **naštrapi**, **naude**, **podreke**, **posljedice**, **škontraduri**, **ureki**, **vračke**, **vradžbine**, **v(u)reki**, **v(u)roki**, **zavaroki** i **ždrake**¹ povezani su s grčkim *ophtalmòs báskanos/phtoneros*, latinskim *invidi/obliqui/oculi maligni/urentes* i arapskim *ain* – u značenju 'oko', a misli se na zao pogled i/ili zlo djelovanje **božanstava**, **demoni**, **duhova** i pojedinih ljudi **u(b)rečljivki / uročnica / promjernica** ili **u(b)rečljivca / uročnika / promjernika**, uz izrečene ili pomišljene zle želje usmjerene prema nekome živom biću. Ubrajaju se u temeljne i najrasprostranjenije čarolije mediteranskoga kulturnog kruga.

»Onoga, koji taj isti lik začara: hrđav obraz, zao pogled, zla usta, zao jezik, zle usne, škodljiv otrov – duše nebeski, ureci! Duše zemlje, ureci!«

1 Većim dijelom preuzeto iz »Pojmovnika hrvatske etnografije i etnologije« Silvija Braice (v. Literatura i drugi izvori).

peto je zaklinjanje Asurbanipalova asirskog prijevoda jednog haldejskoga magijskog djela iz 7. st. pr. Kr.² »Prema Plutarhovu shvaćanju, osjećaji kao što je zavist djeluju na konstituciju ljudskog tijela i proizvode štetne tvari koje najčešće isparavaju kroz oči« (Perić – Pletenac 2008: 97). I rimski legionari strepili su od **urokljiva barbarskog pogleda**. Spominju ih Stari zavjet, Kabbala, Talmud, Kuran, antički i srednjovjekovni tekstovi. Na hrvatskom se tlu najčešće pripisivahu neudatim ili nezadovoljnim ženama neuobičajena izgleda i ponašanja: mrzovoljnim, starim i brkatim **babama, co(m)pernicama / čara(tanka)ma / krstačama / strigama / štri(n)gama / vješticama** dvostrukih zjenica, prodorna pogleda, sraštenih obrva i riđih vlasi te lijepim **djevojkama, morama i vilama**. Za te se osobe mislilo da imaju urođene psihičke moći koje mogu nanijeti uglavnom zlo, rjeđe i dobro (Haviland 2004: 369, 371). Čl. 10. Zakona hrvatskog sabora iz 1609. pozivao je hrvatsku vlastelu na njihovo hvatanje i kažnjavanje (Matasović 1918: 4-11, 13, 15, 20, 45, 50, 51), što potvrđuje da vjerovanje u **vještice** ima ulogu društvene kontrole.

Stari Slaveni poimali su ih kao **demone** odvojene od svojih nositelja, udaljene od kultiviranog područja i donesene *lošim vjetrom, usmjerenim pogledom ili pohvalom* (Matasović 1918: 66-67, 69; Komarevo, rkp. Šipuš 2012). Vjerovalo se da su njihovi nenamjerni uzroci nesretan dan rođenja, odbijanje od sise, nezgoda kod krštenja, propušten pozdrav »Pomoz', Bog!«, očne i kožne bolesti, pretjerana askeza, priviđenje, gledanje kamena mudraca, štapa i mjeseca, a namjerni uriniranje, brojenje, gledanje kroz prozor, granje, raširene vlastite noge i unatrag (Matasović 1918: 50-52, 58-59, 69), te da izazivaju tjeskobu, glavobolju, nesanicu i grčeve, prerastaju u oboljenje i mogu završiti smrću. Izrazito su im podložne lijepe osobe, spavači, noćni putnici, mladenci, roditelji i novorođenčad. Odnosi ih *dobar vjetar*, a odbijaju periodička *obredna praksa i žrtve, amuleti/apotropeji* – iscrtani simetrični znakovi, propisane *verbalizacije* (molbe, bakanja, mašale, brojalice, pjesme u sroku, izgovori, zagovori, zaklinjanja, molitve), *zapisi slova/brojki, amajlije/gorgoneioni* – nacrtana oka (npr. starozavjetni trokut s okom u krugu), *zavjeti, darovi, zabrane, tabui i iscjeljivanje* (Matasović 1918: 6, 11, 52, 60, 65, 69; Sielski 1997: 86; Braica 1999: 108).

O tim predznanstvenim spoznajama, utemeljenima na stoljetnom iskustvu generacija hrvatske etničke i nacionalne zajednice, kao i na tisućljetnom iskustvu društvenih grupa koje su im u smjeni povijesnih i političkih prilika prethodile na euroazijskom tlu, svjedoče podaci iz hrvatskih regionalnih etnografskih monografija i prikaza »Vu horvatskom

cvetnjaku« Stjepana Hranjeca o Međimurju, u »Prigorju« Vatroslava Rožića i »Etnografskoj baštini okolice Zagreba« urednika Josipa Barleka, u »Slikama iz života hrvatskog naroda po Slavoniji i Srijemu« Mijata Stojanovića i »Otoku« Ivana Lovretića, u »Bačkim Hrvatima« Ante Sekulića, »Selu i župi Viduševac« Katicice Gašljević Tomić, »Od Garića do Ilove i Česme« Mate Božičevića, »Štorice od štrig i štriguni« Drage Orlića u Istri, u »Kastavštini« Ive Jardasa, »Vrbniku na otoku Krku – narodnom životu i običajima« Ivana Žica i »Novalji« Božidara Širole, u »Tradicijskom životu i kulturi ličkog sela Ivčević Kosa« Mare Hećimović-Seselje i »Kompolju« Jure Grčevića, u »Mitskim predajama i legendama Južnovelebitskog podgorja« Mirjane Trošelj, »Životu i običajima u Imockoj krajini« Silvestara Kutleše i »Običajima životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX. stoljeća do Drugog svjetskog rata«, »Narodnom stvaralaštvu Šibenskog područja« Ive Furčića, »Godišnjim običajima na otoku Čiovu i u Segetu« Klare Škoda i Marijane Držić, »Tučepima – odrastanju u tradicijskoj kulturi Hrvata« Vedrane Spajić-Vrkaš, u »Usori – prošlosti, običajima, životnoj svakodnevnici« urednika Marija Katića, »Običajima u Žepi« La Gradviste i drugi, a u usmenoj predaji opstali su do danas, što potvrđuju novija terenska enografska istraživanja u Međimurju i Posavini.

2. Magija i vračarstvo i rođenje djeteta

Budući da je tijekom stvaranja društvenih ljudskih zajednica i učvršćivanja odnosa među njezinim članovima, rađanje novih generacija doprinosilo opstanku društvene grupe, svim se etapama reprodukcije, za koju se isprva nije znalo da je posljedica začeća pri spolnom odnosu žene i muškarca, pridavala velika pozornost. Stoga je rođenje djeteta istodobno predstavljalo biološki, društveni i religijski fenomen, propisan odredbama ustaljenih tradicijom (Bandić 1980: 29-31), pa se za žene koje su bile nerotkinje i u Hrvatskoj mislilo da su manje vrijedne članice društvene zajednice (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 81; Prigorje, Rožić 2002: 169).

Pod okriljem vjerskih shvaćanja **animalizma**, **animizma**, **totemizma**, **manizma** i **demonizma** te u okviru **magije** (od grč. *magiea* 'čarolija') – **copranja** / **čaranja** / **štroliganja** / **uricanja** / **vraćanja** – skupa postupaka, vještina i tehnika kojima se neizravno nastoji utjecati na tijek prirodnih sila i objasniti ih, suprotstavljajući im se ili, zbog određenih ciljeva i željenog djelovanja (potčinjavanja i zaštite), mijenjajući im uzročno-posljedični tijek, **imitativna** ili **homeopatska magija** djeluje prema načelu sličnosti (Haviland 2004: 368). Primjerice, za zecom koji bi trudnici pretrčao preko puta triput se

bacao kamenčić – da se dijete ne bi rodilo s rasječenom usnom. Ljevorukost djeteta sprječavala se dojenjem najprije desnom dojkom (Lika, Grčević 2000: 401, 403; Prigorje, Rožić 2002: 246). Rodilja bi se provlačila kroz suprugove noge ili pila vode iz njegove obuće, puhala bi u bocu da joj lakše izađe posteljica, a zbog biljke *lasec*³ uz djetetovo uzglavlje mislilo se da će djetetu narasti gusta i kovrčava kosa (Bosna, Dragičević 1896: 198; Banija, Gašljević Tomić 2010: 234, 235). Po izlasku iz rodilišta novopečeni bi roditelji prije odlaska kući pohodili prijatelja ili rođaka na brdu, kako bi »djetetu sve išlo uzbrdo« (BIH, www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi).

Kontagiozna magija temelji se na uvjerenju da se određenim postupcima koji se izravno obavljaju na dijelu ili pomoću dijela izuzetog iz cjeline može djelovati na druge dijelove, odnosno na cjelinu kojoj dio pripada (Haviland 2004: 368). Tako je želja madež na dijelu djetetova tijela kojem je uzrok dodirivanje buduće majke vlastita tijela na istome mjestu, uz istodobno zamišljanje želje (Pag, Širola 2002: 92). Za trudničinu šutljivost, ljutitost i sklonost krađi mislilo se da će utjecati na iste djetetove sklonosti, za udisanje neugodnih mirisa – na loša fizička i psihička obilježja djeteta, a kupanje – na djetetovo utapaljanje (Hrvatska, Vitez 2001: 311; Prigorje 2002: 246). Vjerovalo se i da će dijete koje će dugo sisati biti mudrije (Barlek 1988: 337).

Repetitivna magija snagu ili utjecaj tajanstvene sile u stvarima ili bićima nastoji prenijeti posrednim ili neposrednim kontaktom. Primjerice, ženi zagrebačke okolice predstojeću trudnoću predskazao bi san o vatri (Barlek 1988: 329). Ukućani bi ispod novorođenčeta ili uz njega stavljali apotropeje⁴ anorganskog (vodu, zemlju, sol; srp, nožić, žlicu, viljušku, čavao, srebrn novčić, zrcalo, prsten, potkovu) i organskog podrijetla (sjeme, ljekovitu biljku, konoplju, češnjak, grančicu, tisovinu, borovnicu, bršljan, smolu, svijeću, božićnu slamu, metlu, kruh, ugljen, konop, vreteno, tkanje, vunu, pregaču; čađu, pepeo, brašno, jaje, ljušturu, pero, rog, zub, dlaka, izmet) ili predmete za koje su vjerovali da će utjecati na djetetov budući izbor zanimanja, npr. djevojčici iglu ili vreteno, a dječaku sjekiru, novac ili knjigu (Hrvatska, Vitez 2001: 313; Prigorje, Rožić 2002: 247). Razvoj govora u djetetovoj prvoj godini života poticao se govornim igrama, pjesmicama i magijskim postupcima, primjerice pijenjem iz zvona (Hrvatska, Vitez 2001: 315; Lika, Hećimović-Seselja 1985: 134).

Vjerovalo se da su psihička stanja (strah, glad, želja, zlovolja, grizodušje), određeni postupci i (ne)posredni doticaji trudnice, rodilje i

3 Nejasno je li riječ o šašu ili raženoj slami od koje su pastiri izrađivali kišni *plašč* ili *lasec* (Braica 1999: 72).

4 Magijski predmet ili radnja kojim se tjeraju **zli duhovi**.

babinjače s neživom prirodom (sa zemljom, vodom i vatrom te predmetima u svezi s njima – kamenom, mlinskim kolom, oruđem i oružjem), zatim s predmetima biljnog podrijetla (pređom, vunom, konopcem, kolovratom, preslicom, plugom), s pojedinim životinjskim vrstama (žabom, zmijom, ježom, pticom grabljivicom, zecom, vukom, medvjedom, kobilom), s određenim kategorijama ljudi (rugobom, galamdžijom, bolesnikom, invalidom, mrtvacom) te sa samostalnim duhovima (mrakom, urokom, vjetrom, vilom, vješticom, vragom) i s mjestima gdje se oni okupljaju (uz kućni prag, na međi, raskrižju, groblju i smetlištu, u močvari i šumi) – u suodnosu s psihofizičkim osobinama budućeg djeteta, stoga se ženama u tim kritičnim razdobljima pripisivahu zabrane, tabui i apotropeji.

Naime, prema poimanju *koncepta duše/dvojnika*, trojednog entiteta nematerijalne jezgre bića – iz kojeg proizlaze sva njegova stvarna i zamišljena obilježja – *donja duša* u kostima koja napušta čovjeka u trenutku njegove smrti, *duša* koja napušta čovjeka pri spavanju i nesvjesti te *duša* koja se kao duh ili antropomorfan oblik od tijela razdvaja u trenutku smrti i dalje lutajući svijetom, i žena je ugrožena od svojevrsne infekcije *životnim silama* te *vlastitom životnom silom* koja objedinjava sve tri *duše* (Lévi-Strauss 1989: 186), istodobno ugrožavajući i svoju okolinu (Bandić 1980: 37-38, 51; Lecouteux 2003: 5 u Marjanić 2011b: 29). Primjerice, uz simboličko zaštitno pljuvanje, vlastito dijete nije hvalila da ne oboli (Hrvatska, Vitez 2001: 313; Međimurje, Hranjec 1997a: 126 i rkp. Stanko Trstenjak 1995. – 1998; Lika, Hećimović-Seselja 1985: 150; Pag, Širola 2002: 92).

Koncept životnih sila u vezi je sa **seoskom babicom**, starijom iskusnom ženom koja je pomagala pri rađanju, kao i srodna joj **čarobnica/čarovnica/gatavica/krsnica/štroliga/urikača/vračar(ic)a/vračilja/vračitelka/vražarica**, a zbog toga s **duhovima** i **demonima** (Srbija, Bandić 1980: 61-62). Budući da se muškom djetetu pripisivahu **muški preci** (i zbog toga ime po očevu djedu, očev karakter), a ženskom **ženski** (i zbog toga ime po očevoj baki i majčine osobine) (Lika, Grčević 2000: 401, 403), novorođenče je preko njih povezano i s **božanskim precima**. Akademik Miroslav Bertoša iz Pazina, nadimak Anice Pincane **Bogovice**, uspješne **travarke** koja je sredinom 17. st. živjela u Novoj Vasi Porečkoj, u svojem djelu »Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)«⁵ suodnosi s poticajnim narodnim nazivom za **Božju ženu**, s vremenom istisnut poimeničenim pejorativnim pridjevom **štriga** (Orlić 2008: 191).

I dok prežici **magije** i **proricanja** – magijskih postupaka određivanja uzroka događaja ili pretskazivanja budućnosti (Haviland 2004: 373), koji zbog kanaliziranja napetosti unutar društvene zajednice više ili manje

5 Zavičajna naklada Žakan Juri, Pula, 1995.

prepoznatljivo žive u obredno-običajnim tradicijskim praksama sve do današnjih dana, udavača, trudnica, roditelja i babinjača posredovanjem su **vračara, babica i kuma** pod okriljem predneolitičkih kultura **Velike Majke**, preoblikovanih i redefiniranih u povijesnom kontinuitetu.

3. Mitsko stablo i konop na razmeđu ovostranoga i onostranoga

Moguća pretkršćanska slavenska obredna uloga **konoplje** još pulsira pod okriljem hrvatske etnografske i etnomuzikološke razasute građe, kao i u živom sjećanju starijih kazivača. Uspoređujući ih s rezultatima povremenih vlastitih terenskih istraživanja u sjevernoj Hrvatskoj, u svojem radu »Predajni i običajni prežici obredne uloge **konoplje** na tlu Hrvatske« opširnije razmatram njezina svojstva, ulogu i tematiziranje u obredno-običajnim praksama kroz godišnji i životni ciklus tradicijskog čovjeka.

Ako je konoplja *mitsko stablo*, onda se *konop, štap i zmija* međusobno suodnose. Uz **konoplju** i njezinu *pređu* isprepliću se tradicijska vjerovanja povezana s postupcima *razvezivanja* i *odvezivanja* te *uspinjanja, spuštanja i ljuljanja* – u ulozi povezivanja Svijeta živih sa Svijetom mrtvih.

Budući da o arhetipskoj rasprostranjenosti motiva **zmije** ispružene ispod *trama* svjedoči jedna negritoska predaja iz jugoistočne Azije (Eliade 1985: 255), a druga o vračevu *konopu* koji se može pretvoriti u **zmiju, štap** ili *izvor mlijeka* (Chevailier – Gheerbrant 1994: 269), u ulozi slavenskoga *mitskog stabla* je i *hrastov tram*, mjesto gdje se *konopcem* uspostavlja veza između ovostranoga i onostranog, o čemu svjedoče kazivanja iz Međimurja i Imotske krajine, srodna inačicama rasprostranjene hrvatske predaje o **copernicama** koje babinjačama i mliječnoj stoci oduzimaju *mlijeko*, pa je *gad / gidenjak / gaž / guz / huž / kaska / kravos(sis)ac / kravopas / kravosas / už(ina)* 'crna neotrovna zmija' (www.govori.tripod.com/arvacki_ricnik.htm; Kastavština, Jardas 1994: 306; Braica 1999: 48; Lika, Grčević 2000:52; Vinja 2003: 72; Rožić 2002: 304; Crikvenica, Ivančić-Dusper 2003: 38) kojoj prigorska predaja pripisuje pseću glavu i zaglušujuće zviždanje (Rožić 2002: 304, 308), a zapadnoukrajinska mužnju četvrtog vimena (kaz. Ljubomyr Sykora 2011).

Kazivačice se sjećaju priče o mladoj majci koja se s planine vraćala nakon cjelodnevne *rađe* (...) Putem ju je susrela starija žena, koja joj je zbog natopljene košulje podrugljivo dobacila: *O, šta će se mali našišit!* Kad je majka stigla kući, *dite njanci da bi uvatilo za sisu nego se udri krivit...* (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 92).

To ti većinu za Fašnjak ideju tej copernice... Na vouže je dojila kravu. Na tram si je napelala voužu i onda je tak z jene strane tej komad dole visel, pak z druge strane drugi. I onda je to natezala kaj je po vouži teklo mleko. Tuđu kravu je tak izdajala v toj hiži... Ta se vouža delala od konople. To je bila tak debela špaga i to se je plelo, ta vouža. (Mali Mihaljevec, kaz. Farkaš, 2004)

Ima žena koje su željne mlika kod svoga blaga, pa evo šta čine. Pribace uže priko grede u svojoj kući, pod uže metnu kaba, i niz jedna kraj uža potežu desnom, niz drugi livom rukom. Isto ko da u toru muzu. Uz to moraju da gledaju oštro u tuđe blago. I u nji će mliko nadoći, a u onoga čije je blago, nestati. (Imotska krajina, Kutleša 1997: 418)

Zapis iz Prigorja govori da je mlada pri ulasku u novi dom morala prekoračiti *šešir* s klupkom *pređe* na kućnom *pragu* (Rožić 2002: 273), na mjestu gdje počiva *zmija kućarica/smričalina* (Braica 1999: 50).

Iako bi se cijela obitelj brinula o opremi buduće majke i njezina novorođenčeta (lanenim povojima i odjećom, zipkom, koritom, stalkom, hodaljkom...), zbog velike su se smrtnosti trudnice hrvatskih sela na porođaj pripremale kao za smrt – ispovijedale bi se, pričestile te opremile odjećom i svijećom za ukop. Oko vrata bi kao apotropej nosile krunicu, a u džepu ključ i *svezu s preslice* – svezani mrtav *uzo* (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 148, 150). Nisu smjele prekoračiti *uže* ili *lanac* da im se plod ne uguši *pupkovinom* (Hrvatsko primorje, Bujanović 1896: 200; Lika, Grčević 2000: 401; Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 66; Podravina, Balog 2011: 309) i obilaziti vatru i kuću da ne bi ostale bez *mlijeka* (Lika, Grčević 2000: 403, 501). Uzastopno rađanje mrtvorodenčadi žene bi pokušavale spriječiti nošenjem *sedmobojnog ibrašima*, vrstom svilenog konca (Donja Bebrina, Baboselac-Mišin 2002: 262), kojem bi **hodža** rukama iza leđa svezao *čvorove* (BIH, Esmerović 2010: 18).

Ti postupci podsjećaju na one pri eskimskome šamanističkom silasku k božanskoj **Majci tuljana** – kada selu zaprijeti glad »prisutni moraju da odvežu svoje kaiševe i uzice i da ćute, zatvorenih očiju. Šaman izvesno vreme diše duboko, u tišini, pre no što počne da doziva svoje duhove pomoćnike. Kada ovi stignu, šaman počinje da mrmlja: Put je otvoren preda mnom! Put je otvoren!, a prisutni ponavljaju u horu: Neka bude tako!...« (Eliade 1985: 224).

Uzlove su vezivale i zlonamjerne **vračare** pušući u njih (BIH, Sielski 1997: 91), na taj način uzrokujući mladoženjinu impotenciju ili ženi otežavajući porod (Braica 1999: 104). *Tkaljama* koje su tkale u trudnoći, proricala se dugačka glava djeteta (Bosna, Dragičević 1896: 197). Zastrte *plahtom* ili komadom *muške odjeće*, žene su rađale u izoliranom dijelu

prostorije, bez nazočnosti muškaraca (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 331, 334; Bački Hrvati, Sekulić 1991: 295; Banija, Gašljević Tomić 2010: 236), u stojećem, čučjećem, klečjećem, sjedećem ili iznimno u ležećem stavu, katkad hodajući između trudova, pušuci u *bocu* ili *zavoj* i povlačeci *konop* ili *lanac* (Hrvatska, Vitez 2001: 311), a katkad se upirući o *konop* ili o *komoštre* (Imotska krajina, Kutleša 199: 282), ili se uz pomoć **babica** naglo dižući i spuštajući *užetom* provučenim im ispod pazuha i prebačenim preko *kućne grede* (Imotska krajina, Alaupović-Gjeldum 1999: 151; Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 84). Vjerovalo se da će im težak porod, za koji se mislilo da je posljedica prehlade, olakšati i *parenje* nad izvrnutom *cripnjom* sa *žeravom* (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 151) i *konopljinim sjemenkama* (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 149).

Budući da je čitav totemistički predantički Ilirik označen nadtotemom **zmijom**, Iliri su svojeg **prvog pretka** predočavali dojenčetom obavijenim **zmijom** koja mu predaje mudrost i magičnu moć, da bi nakon smrti i sam postao tom životinjom (Maletić 2002: 262).

Nina, nana svog jednog sina / u bešici i u pelenici, / zmijica mu šaren povoj bila, / bukov listak pelenica bila, / bila vila na babine došla / i donila pitu i pogaču: / sinu pitu, a majci pogaču (Zagrebačka okolica, Perić-Polonijo 2000: 49).

Na tragu prethodne ilirske mitske predaje koja odjekuje dijelom i u hrvatskim tradicijskim uspavankama, razmatranja o vračevu životinjskome **duhu pomoćniku** (Eliade 1985: 142), nastojanja oko razumijevanja tajni prirode »i u povratku na esencijalno mjesto cjelovitosti u svemiru« (Samara 2008: 71), u Stupniku su roditelji opasavali *zmijskim svlakom*, u Kastavštini kožnim opasačem *cinturinom* »s kem je neki odagnal kašku, kad je otela ulovit žabu« (Jardas 1994: 97), u Imotskoj krajini, uz molitvu devet očenaša, devet zdravomarija i devet slavaocu – *Gospinim pasom* ili *pascem sv. Vrane* (Alaupović-Gjeldum 1999: 151; Kutleša 1997: 282, 415), a u Lici (*t*)*kanicom*, uz istodobno prskanje svetom vodom, križanje i vezanje apotropejske crvene *prejice/predice* ili *vunice* oko njezina ručnog zgloba (Grčević 2000: 402, 403). I *štapu* kojim bi netko otjerao ili ubio **zmiju** Slaveni su pripisivali čudotvornost, pa su njime simbolično po leđima udarali ženu pri tešku porodu (Dragičević 1896: 198; Kolman-Rukavina – Mandić 1961: 76). *Zmijino srce* Južni Slaveni ušivali bi u zaštitnu dječju *košuljicu* (Kolman-Rukavina – Mandić 1961: 76).

Ručnik kojim bi se dijete obrisalo nakon prvog kupanja čuvao se zajedno s *pelenom* za krštenje (Međimurje, Hranjec 1997a: 127). Oko

djetetova ručnog zgloba vezali bi *crveni* ili *šareno* tkani *konac/prejicu/uzicu, vunicu* ili *koraljnu narukvicu* (Banovina, Gašljević Tomić 2010: 235; Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 67; Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 334), pokrivali bi dijete kružno tkanim božićnim *stolnjakom* (Lika, Grčević 2000: 520), o kosu ili na kapicu ovesili bi mu *crvenu krpicu* s ušivenom tisovinom, dvije koštice urme (datulje), kauri pužićem i oman travom ili metalnim predmetom (novčićem, srpićem, križićem, škaricama, češljicom, sabljicom, pločicom s urezanom izrekom iz Kurana), a oko vrata vučji zub ili nanizano sljezovo sjeme (BIH, Sielski 1941: 104-106, 108-109). Jedan *komad odjeće* odjenuli bi mu naopačke (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 67), kolijevku bi zaokružili *konopljinim* (ili *bundevinim*) *stabljikama*, odnosno *konopcem* (Popić 2012b: 1), povremeno bi uokolo ili iznad djeteta dimili zapaljenim *povijesmom* »od kudele na prekriž« (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 334; Rožić 2002: 248)...

Kad dodje kum, postavi se diete u kolievčicu (...), kolievka se pokrije bielim *ručnikom*, po ovome vunenom, srmom utkanom *pregačom* i na mnogih mjestih, osobito po Slavoniji još povrh toga opašu kolievku novom srmenom ili rudičavom *tkanicom* i nakiti svilenom *maramom* (Slavonija, Stojanović 1881: 214).

Ne šali se, bolan kume! / Kumče valja nahraniti / dobrim ručkom zaoblicom; / kumče valja napojiti / dobrim pićem medenicom; / kumče valja zaodjeti, / zaodjeti i obuti: / sa kalpakom i dolamom, / sa mestvami i opanci, / i opasat *svilen – pasom* (Slavonija, Stojanović 1881: 215-216).

Sjedi Gospa u dočiću, / na zlatnu stočiću. / Sina svoga povijaše. / Kud *povojom* okretaše, / tuđ *zlo vrijeme* ne mogaše (Rama, Dragić 1997: 140).

Budući da u sedmoj godini života dijete više nije toliko osjetljivo i ranjivo, razvezivanjem *magijskih uzlova* sa moćnim **duhovima** stupa u aktivno, svjesno i kooperativno savezništvo. Zbog toga bi majka pri izlasku s malim djetetom držala »figu v žepu«, ali bi sedmogodišnjem djetetu dala da za sreću razveže vlastitu *pupkovinu*, podvezanu pamučnim ili svilenim *koncem*, koju bi do tada čuvala (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 334; Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 155; Lika, Grčević 2000: 138; Istra, Orlić 2008: 70), i razvezanu je potom zakopala pod *kućni prag* (Prigorje, Rožić 2002: 247). Urečeno dijete bi oko vrata i ispod košulje nosilo zaštitnu privjesnu *platnenu vrećicu* s dijelom vlastite *pupkovine* (Istra, Orlić 2008: 70).

4. Ab ovum

Vjerovanje u natprirodne sposobnosti djece rođene u **košuljici/loži/mehuru/mihu/opni/placenti/plodini/posljjetku/posteljici/stelji/stomanjic** (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 149 i Grčević 2000: 501; Kastavština, Jardas 1994: 98; Istra i Kvarner, Perić – Pletenac 2008: 19; Popić 2012b: 1), organom koji u trudnoći povezuje tijelo fetusa s majčinom maternicom, o čemu svjedoči i zapis latinskog povjesničara Aeliusa Lampridiusa iz 4. st. (Alaupović-Gjeldum 1999: 152), čini se da je povezan s apotropejskom vezenom *košuljom* koju udavača daruje svojemu mladoženji i s *opnom* sjemena ili jajeta iz kojih život proizlazi. Toj se djeci amajlija⁶ nije izrađivala, jer se mislilo da tkivo *bijele posteljice* ili *crvene kapice* ima ista zaštitna svojstva. Pokazivanjem zaostalog tkiva na kućnom pragu susjedima i njegovim bacanjem u *vatru* ili zakapanjem danju pod prag, među, mladu vočku⁷ ili pod šumsko raslinje (trnovit grm, hrast, orah), u lug ognjišta, gnoj, vrt ili u neobrađeno polje, djetetu bi se oduzimala natprirodna moć, napose djevojčicama (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 66; Kastavština, Jardas 1994: 98; Međimurje, Hranjec 1997a: 126 i rkp. Stanko Trstenjak 1995. – 1998; Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 152; Lika, Grčević 2000: 402, 501; Hrvatska, Popić 2012a: 1). Ako kanfanarska **babica** ne bi viknula »Rodio se krsnik! / Rodila se krsnica!«, prijetila bi opasnost da dijete u navršenoj sedmoj godini odvedu drugi **grišnjaki/krsniki/kršnjaki/križnjaki** – muški ili ženski iscjelitelji ljudi te neprijatelji **štrigama** i **štrigunima** za koje se mislilo da su rođeni u *crnoj posteljici*, osim ako bi na njihova tri poziva majka odgovorila »Nema ga doma!« (Istra, Orlić 2008: 34).

Ponegdje bi se *posteljica* čuvala do smrti – »inače čovik nije moga umrit, jerbo mu se duša nije moga rastat od tila« (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 85), najprije ispod djetetova jastuka (Popić 2012b: 1), a dječakova potom i ušivena u platnenu vrećicu *janjuš* i ovješena mu o vrat za sreću prije odlaska u rat (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 152, 153). Isprana i osušena u Bosni i Hercegovini se nosila **hodži**⁸ na *ispis* ili se dječaku ušivala u desni mišić, odnosno pod desni (BIH, www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi), a u Kastavštini pod lijevi pazuh da

6 (H)amajlija/amulet/talisman/uročica je zapis ili predmet koji štiti od **zla** kad se nosi uza se (Šonje 2000: 317).

7 Shvaćanje prema kojemu se **duša** može privremeno pohraniti na nekom mjestu izvan tijela, ugrađeno je u staru vjeru mnogih naroda širom svijeta. Dijete će napredovati ili slabiti, ovisno o rastu *drveta* ispod kojeg je zakopana njegova *posteljica* (Frazer 2002: 57, 547-549).

8 Muslimanski duhovnik, vjeroučitelj ili svećenik (Šonje 2000: 330).

postane sretan i učen (Jardas 1994: 98; Popić 2012a: 1), ili mu se njezin djelić ušivao u odjeću pod pazuh (Vitez 2001: 313). U Imotskoj krajini prvi djetetov *povoj* izrezao bi se od *očeve košulje* jer se vjerovalo da će dijete progovoriti bez mucanja (Kutleša 1997: 409). Za mrtvorodenčetom *posmrćem* nije se smjelo plakati, da mu *košuljica* na onom svijetu ne bude mokra (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 155).

U Usorskom se kraju vjerovalo da će vjenčani srodnici izroditi *snijet* (Fabijanić 1986/1987: 263 u Dronjić 2011: 155), a u Bosanskoj krajini da je roditelja koja je prijevremeno rodila mrtav i deformiran plod, nalik kukuruznoj *snijeti* (lat. Mola Hydolidora), blagoslovljena: »To ti je, kao da si dvoje živih rodila! Koja žena tri puta rodi snijet, njoj su svi grijesi oprošteni i ići će poslije smrti svakako u dženet, toliko je to Bogu drago!«. Ženu sa prijevremenim trudovima, **iskusne žene** bi polegle na mjesto određeno za ležanje mrtvacu u kući prije ukopa, također s glavom okrenutom prema zapadu i desnim uhom prema jugu. Nakon tri truda, roditelja bi ustala i rađala stojeći. Porod bi pomagačice pomele, umotale u krpu i bacile na gnojište ili zakopale uz voćku (BIH, www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi, Esmerović 2010: 19). Čini se da se plod neuspješne trudnoće izjednačavao s plodom biljke nametnice.

Živo novorođenče Ličanke bi protiv **uroka** zaštitivale stavljanjem *jajeta* ili *bijelog luka* uz uzglavlje, oblačenjem u *košuljicu* i *kapicu* istkanih od *konca* izrađenog u kvaterni petak (Grčević 2000: 403, 520). Majke bi u Južnovelebitskom podgorju kolijevku zaokružile sa stotinu *jajeta*, kupinovim granjem (Trošelj 2011: 85) ili brašnom (Popić 2012b: 1). Izuzetne moći onih rođenih u **placenti** mogli bismo pripisati blagonaklonosti predneolitičke boginje **Velike Majke**, predstavljene **zmijom** i **pticom**, koju su ljudi nastojali pridobiti obredno-običajnom praksom u životnim i godišnjim prijelaznim razdobljima, međugeneracijski je usvajajući i prenoseći usmenom predajom i ruktvorstvom, pa tako i znakovima na *košulji/rubači/stomanjici* – temeljnome odjevnom predmetu – istkanom i izvezenom ženskom rukom prema predlošcima iz mapiranoga mikrokozmosa, riznice božanskog makrokozmosa tumačenog kulturom.

U pravoslavnim selima Posavine **svećenik** bi na određeni način postupao s *košuljom* osobe koje je patila od nesаницe: »Pop je nad košuljom čital sat vremena, znojil se, kupal se u znoju. Kad je sklopil knjigu, rekel je da ju neoprano opet nosi« (Komarevo, rkp. Šipuš 2012.). Pravoslavni **svećenik** iz Peroja liječio bi na daljinu i urečeno katoličko dijete, bajajući nad njegovim *povojem* (Istra, Orlić 2008: 137), na sličan način kao i svećenik Bratiškovaca koji bi triput prelazio preko *povoja* i molio (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 502).

5. Skelet kao preduvjet života

Inicijacijsko šamanističko samospoznavanje pomoću askeze svodenjem na vlastiti *kostur*, odnosi se na mistični preporod **vračeva**, nadilaženje ljudske zadatosti i oslobađanje od nje (Eliade 1985: 70). Takvoj je inicijaciji predodređena i roditelja, kojom se označava njezina nova životna uloga – uloga majke.

Babinjača/babelnica/porodilka/porodnica/zbabna žena/zbabnica u Hrvatskoj dva do šest (Prigorje, Rožić 2002: 251), a u Bosni i Hercegovini do sedam tjedana, poslije poroda nije smjela izlaziti, pozdravljati, spolno općiti, prati se, raditi, kuhati, peći i jesti određena jela jer se mislilo da je nečista (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 155; Nova Ploščica, Božičević 2010: 45; Popić 2012b: 1, 2; Komarevo, rkp. Šipuš 2012). Nakon propisanog razdoblja, u seosku društvenu i vjersku zajednicu pratila bi je **poznanica**, a uvodio je **svećenik** u crkvi (Prigorje, Rožić 2002: 251). Mislilo se da je u tom razdoblju žena »slaba kao ptica na grani« (BIH, Esmerović 2011.), nečista i s jednom nogom u otvorenom grobu – podložna zlim utjecajima **džinova** i **šejtana** koji joj vise na svakoj vlasi kose, pa kosu treba pokriti bijelom maramom (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 85; Slavonija, Lovretić 1990: 558; Kastavština, Jardas 1994: 99) te s ružinim vjenčićem na glavi i užganom svijećom u ruci tri puta u smjeru prividna Sunčeva kretanja obiće oltar (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 151; Popić 202b: 2).

Vjerovalo se da joj se pri rađanju razdvoje sve kosti u tijelu, osim onih u bradi, što je povezano s vjerovanjem da bolest kostiju i bolest očiju sličnih naziva, koje u Lici i dalmatinskom zaleđu nazivaju *jačmer* i *poganica*, u Dalmaciji *jarac* (Pag, Širola 2002: 92), u Hrvatskom primorju *ječmenac* ili *očna poganica*, u Slavoniji *naprošnjaka* (Donja Bebrina, Baboselac-Mišin 2002: 270) a drugdje u Hrvatskoj još i *guta* (www.govori.tripod.com/arvacki_ricnik.htm), izaziva **nečist duh** koji se useli u tijelo onoga koji ne udovolji želji trudnice (Pag, Širola 2002: 92). U Lici su ga istjerali zaklinjanjem ili molitvicom, sličnoj onoj za tjeranje **vještica**, uz istodobno kruženje *kamenom* ili *iglom* iznad oboljela mjesta:

Zaklinjem te, poganice pogana, nečisti duše, izadi iz ljudskog tila! Odi tamo di zvona ne zvone, di vatra ne gori, di se Bog ne moli, di pivac ne piva, di pas ne laje! Odi, poganice pogana, otkud si došla! (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 140).

Pogанице погана, / отровнице отрована, / ти тоте не смиш бити! / Нити крви пити! / Нит' кости ломити! / Већ ти 'ајде у Црно море, / ди сјекира не сјеће, / ди крава не руће, / ди теле не муће, / пијевач не пјева / и дите се не криви! / Већ ти 'ајде, 'ајде, / у студен камен живач! Амен (Лика, Грчевић 2000: 522).

Пригорке би на Бадњак испод столњака, уз житно сјемење, у сваки кутни дио стола поставиле округли *глатки камен* којим би, вјерујући у његову изузетну лјековитост, у случају потребе прелазиле преко оболјела дијела тијела (Рожић 2002: 239). У Војној крајини жене би нежељену трудноћу прекидале модром галицом, плавим и бијелим *плаветњаком* (Матасовић 1923: 59 у Мурaj 1993: 25), па се нарочит однос жена према *каменју* можда може тумачити *каменим оруђем* и *оруђем* палеолитичких и неолитичких божанстава. Српски пучки назив *каменика* за **вјештицу** (Нодило 1981: 232), могао би упућивати на исто значење назива планине *Камешнице* код Сина у Далматинској зајори.

У Босанској крајини вјеровало се да умрла трудница, родилја или бaбинја иде у рај, без обзира на своје претходне гријехе (www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi; Есмеровић 2010:19). Мртворођење би у Имотској крајини у кући подигли високо у зрак, да не би маћка или пас прешли преко њега, а мртво мушко дијете трипут би окренули у кући и на гробу наопосум, да би мајка могла поновно родити (Имотска крајина, Кутлеша 1997: 409, 412; Алауповић-Гјелдум 1999: 155). Крштено умрло дијете *анјела* за укуп би обукли у бијело и опасали црвеном везицом (Каставштина, Јардас 1994: 99).

Моћ оживљавања којом су располагали **шамани** и **врачеви**, кршћански наук приписује **Богу** и **свечима**. Мајке шибенског заледа повој смртно болесног дјетета однијеле би **свеченику**, а ако то не би помогло, за помоћ би замолиле **врачаре** (Братишковић, Фурић 1988: 502). Пригорске младенке би за лакши пород на својем вјенчању оltар обдариле новчићем из нједара, а при доласку у младожењину кућу – на праг улазних врата ставиле би мушки кlobук с пређиним клупком (Рожић 2002: 272, 273). Жене би се заговарале **Мајци Божој, св. (Ј)ани, св. Клари, св. Антуну, св. Ивану, св. Кuzману и Дамјану** – клећанјем, пузанјем, босоногим пјешаћењем, молитвима, троштруким обилажењем прошењишта, кађењем и паљењем свијећа (Матасовић 1918: 53; Загребачка околца, Барлек 1988: 335; Тућеџи, Спaјић-Вркаш 1996: 82). Молитву **св. Ани** – заштитници брака, мајки, домаћика, удовика, радника, ткалја, слугу, конјушара, рудара, кројача, столара, резбара, златара и сиромaha – нероткинје, труднице, родилје, бaбинјаће и мајке упућивале би за кишу, против невремена и **урока** (Каставштина, Јардас 1994: 99), затим за сретан брак, пород и бројну

djecu, za nalaženje izgubljenih stvari te protiv vrućice, glavobolje, prsobolje i trbobolje (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 148; Zlatar, kaz. Zvezdana Jembrih; www.katolicki.info/forum/viewtopic.php?f=8&t=655).

Vječni Bože, neizmjereno dobri Oče, koji uzdržavaš svako biće i koji si u svojoj mudrosti i dobroti blagoslovio moju ženidbenu vezu, zahvaljujem ti za tu Tvoju milost i od srca Te molim, blagoslovi u meni moje dijete, što Ti ga već sada izručujem i posvećujem. Sve teškoće, bolove i trpljenje, što će me snaći, prikazujem Ti odano za njegovo vremenito i vječno dobro; ne daj da umre bez svetoga Krštenja! Mene pak čuvaj od svih grješnih misli, riječi i djela, koja bi mogla nauditi meni ili djetetu! - O preblažena Djevice i Majko Božja, sveti Josipe, sveta Majko Ano, anđeli čuvari i svi Božji sveci, molite za me u ovom blagoslovljenom stanju! Amen. Oče naš.

Vozila se sv. Ana / u tikvici preko mora. / Skobiše je dva uroka. / Govori jin sveta Ana: / »Kud idete, dva uroka?« / »Idemo po svitu / morit konje, vole, / momke i divojke, / i malu dičicu, / i ostalu živinicu.« / Govori jin sveta Ana: / »Ajt' otalen' dva uroka! / Zalinjem vas Bogom živim, / Bogom živim neumrlim, / da s' imate povratit', / nikoga ne pokvarit', / da imate durat' na svitu / ka' rosa na cvitu, / da se imate utopit' / u pučinu morsku / i propast' u dubinu gorsku!« (Matasović 1918: 32-33).

Legenda o čudesima **sv. Antuna Padovanskog** govori o ženi koja je, vrativši se sa svečeve propovijedi, u kolijevci zatekla mrtvo dijete. Obratila se za pomoć **svecu** koji ga je oživio izgovorajući Božje riječi iz sv. Evanđelja: »Idi, sin tvoj živi!« (www.hr.wikipedia.org/wiki/Sveti_Antun_Padovanski).

6. Vračara, babica i dojka

Kad bi idealnoj predodžbi o postanku, stvaranju i identitetu vlastite društvene zajednice, ugrađenoj u mitsko kazivanje i predstavljenoj vegetacijskim i životnim obredno-običajnim praksama zaprijetila opasnost, primjerice neplodnost, osobe naročitih obilježja i moći posebnim bi vještinama i znanjima tu opasnost nastojale otkloniti (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 81). Tako bi Bošnjakinje svoje začće poticale opasujući se hodžinim zapisima i obilazeći *turbe*⁹ pojedinih **svetica**, ali i pijujući određene biljne napitke i sjedajući u usjeline sipke zemlje gdje bi ih seoske **vračare** zalijevale vodom s živim rakovima (BIH, Esmerović 2010: 17-18).

9 Natkriven, a katkad i ograđen mauzolej muslimanskog uglednika uz česmu ili džamiju.

Seoska **bab(ic)a/primalja** koja bi ženama pomagala pri porodu, naročito prvorotkinjama *prvinkinjama* (Braica 1999: 79) i ženama koje su teško rađale (Prigorje, Vondraček-Mesar 1993: 176, 179), djelovala je i na praktičnoj i na magijskoj razini. Najprije bi raspasanu i gologlavu roditelju polegla, dala joj pojesti komadić sira i popiti čašu vina¹⁰ za snagu, a prema potrebi trudove joj pojačala toplom kupelji (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 331; Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 150), držeći za vrijeme rađanja kućna vrata otključana da bi žena opet mogla zanijeti (BIH, www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi).

Novorođenčetu bi pupkovinu odrezala srpom (Podravina, Balog 2011: 309) na jarmu ili kladi za djetetovu jakost (BIH, Popić 2012a: 1), muško dijete prihvatila gaćama a žensko košuljom – da ne bi bili *pòpašni/kurvišasti* (Prigorje, Rožić 2002: 312), povila pupak namazavši ga medvjedićim lojem, mlijekom, voskom ili uljem (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 155; BIH, Popić 2012a: 1), pohvalila ga, zaželjela mu sreću na pragu i okrećući ga prema istoku (Popić 2012b: 2) uz riječi »U ime Božje!« te mu u usta stavila mrvicu jabuke da mu ne smrdi iz usta (Kastavština, Jardas 1994: 97), prst umočen u vino da ne bude pijanica i u med da bude opasno (Imotska krajina, Kutleša 1997: 410). Dijete bi okupala u vodi sa zaštitnim sredstvom, npr. sa soli, žeravicom, božićnim pepelom, vinom ili novčićem (Fortis 1984: 52 u Vondraček-Mesar 1993: 174; Popić 2012a: 1), povila *v cañe* od rabljena rublja, majčine suknje ili rupca (Popić 2012a: 1) ili mu odjenula *rubačicu* i zamotala »od vrata pak di gležna s trâgom (povojem), a trâg je širik kak dlan« (Prigorje, Rožić 2002: 155), rukama mu oblikovala glavu, pokrila kopicom i podmetnula jastučićem ispunjenom travom *otavom*¹¹ (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 85; Imotska krajina i zapadna Hercegovina 1999: 153; Komarevo, rkp. Šipuš 2012), oko jednoga ručnog zgloba svezala mu crven konac ili mu ugljenom zagaravila čelo (Oštri Zid, Božičević 1938/2010: 55; Usora, Bermanec 2011: 130). Predala bi ga ocu na blagoslov koji bi ga triput simbolički pljunuo i prevukao mu kapu preko glave (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 140, 149-150, Grčević 2000: 138). Rodilju bi oprala, čvrsto opasala i dala joj jesti, što je činila i nekoliko dana nakon njezina poroda – do dolaska **kume** (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 331-332; Prigorje, 2002: 249). Zatim bi vodu u kojoj bi okupala dijete izlila u prostoriju s ognjištem ili pod najbližu šljivu (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 332, 332; Popić 2012a: 1), a posteljicu sačuvala, bacila ili zakopala.

10 Onaj tko pije vino, pije krv i na taj način u sebe prima **dušu** ili **duh** vinove loze (Frazer 2002: 140).

11 Drugi godišnji otkos trave.

Zbog velike smrtnosti novorođenčadi u prvoj polovici 20. stoljeća, **babica** bi pribjegavala **malom krštenju / nužnom krštenju / zlamenovanju** – zazivanju djeteta po imenu ako bi sumnjala u njegovo preživljavanje (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 200; Popić 2012c: 1). Budući da je grijeh bio pokopati nekrštenu osobu na groblju (Banija, Gašljević Tomić 2010: 234), nekršteno dijete bi bez sprovoda i molitve ukopali pod voćku, da se ne pretvori u **nadnaravno biće** (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 67; Kastavština, Jardas 1994: 98; Prigorje, Rožić 2002: 249, 307). To je još jedna potvrda njezine uloge u posredovanju s onostranim, čemu svjedoči i podatak da je katkad uređivala i pokojnike (Lika, Grčević 2000: 420, 424, 46).

U hrvatskoj usmenoj književnosti dva cvijeta se odnose na zagrobni život – *perunika*, u hrvatskim dijalektima poznata kao *perunov(a) bogiša*, *gavran*, *goloper*, *guska*, *kaluđer*, *karaguj*, *koludrica*, *lala*, *pasje uho*, *mačić*, *mačin(ov)ac*, *peteh*, *pospana dekla*, *ružica*, *sabljaš*, *sabljica*, *strelica*, *višća*, *vračna roža*, *vranino cviče*, *vuki...*, a nazivima *cvit nebeski*, *lelija*, *(a)leluja*, *krin*, *lijer* i *plavi ljiljan* upućujući na svoj istoimeni kršćanski supstitut *ljiljan*.¹² U Podravini je zabilježeno da će pijenje vode preko *strelice* ženi olasati porod (Dragičević 1896: 198). **Vila Ljiljana** u narodnim pjesmama hercegovačkog naselja Blagaj – Bune, poznatom po krškome podzemnom vrelu rijeke Bune i derviškoj tekiji iz 16. stoljeća (www.bhtourism.ba/loc/blagajbuna.wbsp), zagrobni cvijet svojega vlastita imena suodnosi s kulturnim radnjama usmjerenima prema novorođenčetu plemenita roda čijem je rođenju pomogla:

Kad je vojska pod Segetom bila, / bilo mi je šezdeset godina, / odund
ima šesdeset i četiri. / Akoli se meni ne viruješ, / ti upitaj *Ljiljane divojke!* /
Ona mi je na babine bila, / ona me je na ruke ščekala, / ona mi je pupak
odrizala, / u zlatan me povoj povijala, / donila mi šimširli bešiku. / Ta se beša
na moru kovala, / kovale ju do tri kujungijje: / jedni kuju, drugi pozlaćuju, /
treći među varak na bešiku, / po varaku čisto suho zlato. / Donila mi sedam
baščaluka, / sve svilenih i zlatom vezenih, / a i osmu od zlata ćaptiju / koja
valja pet stotin' dukata (Pavlinović 2008. II: br. 1275).

Spavaj, čedo, rodila te majka, / u planini đe se legu vuci. / Čelica te
medom zadojila, / bijela **vila** zlatu **baba** bila, / u svilene pelene povila, / dala

12 Lokalno nazivlje za *peruniku* preuzeto je iz teksta »Mitološka i mitotvorna priča o poveznici Perun – Perunika« hrvatske folkloristice Suzane Marjanić (v. Literatura i drugi izvori), osim naziva *goloper*, *lelija/l(j)el(j)uja*, *lala*, *pasje uho*, *pospana dekla*, *sablica*, *strelica*, *vračna roža* i *vranino cviče* koje sam zabilježila na vlastitim terenskim etnografskim istraživanjima.

tebi kapu vučetinu, / vučju kapu i od orla krilo, / kad mi budeš cura za udaju,
/ da te ni'ko ureći ne more. / Uroci ti pod nogama bili, / mome zlatu ništa ne
udili, / naudili u gori hajduku! (Dubrovačko primorje, Marks 2011: br. 58).

Dijete moje, san te prevario, / prevario, ne zaboravio, / prije tebe, nego
tvoju majku! / San u beši, a nesan pod bešom. / Sanak ti je voda odnijela, /
gdjeno nema vuka, ni pauka. / Spavaj, spavaj, u zlačanoj beši! / Tvoja beša
na moru kovana, / kovala je tri dobra kovača: / jedan kuje, drugi pozlaćuje, /
treći gradi od zlata jabuke, / potkiva ih sitnijem biserom. / Ode beša od grada
do grada, / dođe beša mom djetetu dragom. / Ti u beši lijep sanak usnio, /
san usnio, u sanku vidio / gdje ti majka tanku košu kroji. / Jednu majka, / a
drugu bakica, / treću teta, materina seka. / Snivaj, snivaj, radosna ti majka! /
Majka te je u želju rodila, / u svakomu dobru odgojila, / po triput te na dan
previjala / iz pamuka u bijelu svilu, / a iz svile sve u suho zlato, / od ružice
vodom umivala / i rumenom ružom otirala (Dubrovačko primorje, Marks
2011: br. 57).

Majka Harslu u gori rodila, / u gorici kod bilih ovaca, / bila *vila* u svilu
povila, / pčelica ga medom zadojila. / Donila ga dvoru bielome, / pa dozivlje
svoga Age majku: / »Dušo moja, moga Age majko, / na ti, majko, ptića od
sokola!« / A kad vidi stara svekrvica, / ona sadje na mermer avliju, / pak
uzimlje svoju nevu dragu, / pa je vodi na bielu kulu, / pa njoj stere dušek po
dušek, / pa njoj meće jorgan po jorganu, / još njoj muti od meda šerbeta,
/ a u onoj od zlata maštrafi: / »Na, se napij, moja neve draga!« / Čedo meće
u šimšir bešiku, / ta se beša na moru kovala. / Kovalo je do tri kujungije, /
kovalo je tri godine dana: / jedni kuju, drugi pozlaćuju, / treći meću vedro
ogledalo / i suviše varak na bešiku (Pavlinović 2007: br. 756).

Čini se da je nazočnost **babice** pri rađanju s komplikacijama opasnim
po život za roditelje i djeteta bila od iznimne važnosti. Ponegdje se vjerovalo
da pomažu ležeći položaj, tajnost poroda, jelo *maslenica* (BIH, www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi), hitac preko roditelje
iz vatrenog oružja starijeg neženje ili supruga (Poreština, Mikac 1977: 201;
Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 151)
i suprugova pomoć u istiskivanju djeteta snažnim obgrljivanjem ženina
trbuha (Prigorje, Rožić 2002: 247).

U još težim slučajevima **babica** bi šapćući pribjegavala trokratnom
bajanju »Poletjelo devet utorčića« brojenjem **uroka** od devet do nule
(Matasović 1918: 33), »Gospin san« (Imotska krajina i zapadna Hercegovina,
Alaupović-Gjeldum 1999: 151) ili molitvi »Jedinstvo«, zabilježenoj u Istri,

Hrvatskom primorju, Dalmaciji, Dalmatinskoj zagori, Lici, Baniji, Hrvatskom zagorju, Slavoniji i austrijskom Gradišću (Jurić-Ambrašić 2001: 58-65, 168 u Zaradija-Kiš 2008: 216), porijeklom u amuletu hrvatske književne glagoljske baštine iz 14./15. stoljeća koji se zapisan na pergamentu čuva u Biblioteci Apostolici Vaticani, u vezi s judeokabalističkom tradicijom mediteranskoga zapadnoeuropskog kruga. Navodna moć mu je proizlazila iz višestrukoga ponovljena neprekinuta i nepogrešiva nizanja brojeva i kršćanskih motiva. Djelotvornost mu se pipisivala i protiv nevremena, na ulasku mladenke u novi dom (sjeverna Hercegovina, Završje i Kupreška visoravan, Šilić 2003: 60), u odrješenju grijешnih, u liječenju teško oboljelih (Banija, Katica Gašljević Tomić 2010: 141) i olakšavanju muka umirućima (Zaradija Kiš 2004: 130-132, 2008: 216-222 i Pantelić 1973: 190 u Zaradija-Kiš 2008: 222; Belaj 2005: 388).

Kaži dijete, što je jedan? / Jedinstvo je Bog jedini. / Dva su stabla sveti duhobradi. / Tri su Božja patrijarha: / Abraham, Izak i Jakov. / Četiri su evanđelista: / Ivan, Mato, Marko, Luka. / Pet je rana Isusovih. / Šest je voda kamenih. / Sedam djeva izmamnijeh. / Osmo je nebo i zemlja. / Devet je kora anđeoskih. / Deset Božjih zapovijedi. / Jedanaest je mučenika. / Dvanaest svetih apostola (kraća inačica iz Dubrovačkog primorja, Marks 2011: br. 59).

Katkad bi se pozivala i **seoska žena** sa *svetim moćima* blagoslovljena suha cvijeta u zatvorenome metalnom privjesku – obiteljskom nasljeđu, srodnom *janjušu* sa zemljom svetih mjesta i *škloparu* sa svečevim likom, koje bi urečeni propisano vrijeme nosio kao lančić ispod odjeće (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 93; Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 151; Braica 1999: 39). Prema bošnjačkoj predaji, žene bi lakše rađale ako bi za trbuh privezale hodžin zapis prva četiri *ajeta* 84. *sure* (BIH, Esmerović 2010: 15), popile vodu kojom su isprani *kur'anski ajeti* ispisani na posudi (BIH, Imamović 2009.) ili uvarak od rascvala cvijeta *Jerihonske ruže/ ručice hazreti Fatime* (lat. *Hypericum perforatum*) koji bi hadžije¹³ donijele s *čabe*¹⁴ (BIH, Sielski 1941: 109, Esmerović 2010: 18).

Žena bi po svršetku babinja i nakon simboličkog povratka u seosku i vjersku zajednicu u crkvi, žurila kući da iz dvorišnog zdenca zagrabi vodu jer se vjerovalo da će time djetetu priskrbiti dovoljno vlastita mlijeka. Njegovo lučenje babinjača bi poticala na više načina: pijenjem tri gutljaja vode iz tri blagoslovljena izvora, pri prvom izlasku iz kuće usmjeravanjem pogleda prema vodi, hodanjem po tekućoj vodi, nagim noćnim bdijenjem u

13 Muslimanski hodočasnici.

14 *Čaba/kaba* je sveti kamen i glavno islamsko svetište koje muslimanski vjernik mora posjetiti najmanje jedanput u životu.

staji s kravama, jelima od kuhane djetetove posteljice, graha, luka i pačetine, nošenjem uza se bilje (*po*)*vratića* (lat. *Tanacetum vulgare*), zahvaljujući ženi izvan obiteljskog kruga koja bi dijete prije sunčeva izlaska na mladu nedjelju pružala preko orahova korijena ili bi čuperak djetetove kose odnijela **štrigunu** koji bi nad njim čarao (Istra, Orlić 2008: 133, 230; Šibensko područje, Srbija i Crna Gora, Popić 2012a: 2 i 2012b: 1). Ako bi unatoč tomu, kao i zavjetima **sv. Ani** ili **sv. Stjepanu**, lučenje mlijeka izostalo, majka bi dogovorila **dič(i) nju majku/dojnicu/dojk(inj)u/dругu mater/mater po mliku/pomajku/pomu**, koju bi cijela obitelj darivala i veoma poštivala (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 151 i Grčević 2000: 389-390; Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 90; Prigorje, Rožić 2002: 243, 251, 312; Popić 2012a: 2), ponegdje odredila i za **kumu**, uspostavljajući između dviju obitelji nekrvno srodstvo (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 154).

7. Još neki naročiti postupci s novorođenčecom

U ovom poglavlju izloženi su još neki naročiti postupci s novorođenčecom, ukazujući na njihovu moguću interpretaciju u kontekstu razmatranja o prežicima **vračarstva** i kontinuitetu kognitivnih koncepata **vračarstva** na hrvatskom području.

Češnjak koji bi kao trudnica nosila ispod pojasa, majka bi stavljala novorođenčetu ispod glave ili oko vrata, zaštićujući ga istodobno i drugim apotropejima (v. 2. poglavlje). Protiv **uroka** na drvenu zipku ili ulazna vrata ona bi u jednom potezu nacrtala ili urezala *Davidovu zvijezdu*, *heksagram* ili *pentagram*, *ime Isusovo*, *križ Salamun*, *križ-križinu/križ-papaliž*, *mudro/Salamunovo/Solomunovo oko* ili *Salamenski križ/uzal te petokraku* ili *šestokraku zvijezdu* (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 149-150; Kastavština, Jardas 1994: 209; Braica 1999: 36, 84; Hrvatska, Vitez 2001: 313; Istra, Orlić 2008: 9) i označila bi djetetovo čelo pepelom, ugljenom ili napojem te trokratnim lizanjem između obrva (BIH, Matasović 1918: 20).

Gost¹⁵ bi djetetu smio prići tek nakon prethodnoga kraćeg zadržavanja uz peć ili crijep sa žeravicom na kućnom pragu i nije smio prekoračiti dijete (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 334; Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 93; Prigorje, Rožić 2002: 247; Banija, Gašljević Tomić 2010: 235).

Negda so store žene govorilje da za ono malo deco koja so bila vu zipki i niso mogla spati, da imaju mrake. To deco so unda lječile. Kuhale so makovinje i od njega slagalje čaj i unda so ga davalje deci i s tem so otiravalje

15

Vjerovalo se da su *stranci* mogući nositelji **zlih utjecaja** (Frazer 2002: 126).

mroke. Do se mročilo, žene nisu deco nosilje vun jer so govorilje da bo dete dobilo mroke. Ako je dete bilo gori i ako je došel stranjski v hižu, unda se reklo da je donesel mroke. Bilje so nekve svečice kaj so se vužigalje ober detetove glove. S tem so otiravalje mroke (kaz. Franjo Pongrac iz Sv. Marije, rođ. 1924. u Hranjec 1997b: 87).

Prilikom izlaska iz kuće, majka bi prstima jedne ruke oblikovala *figu* ili bi stavila komad kruha uz dijete, a po povratku kući djetetovo lice obrisala bi spužvicom za pranje suđa *perilkom*. Ako bi propustila njegovo rublje prije Sunčeva zalaska unijeti u kuću (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 93; Oštri Zid, Božičević 2010: 54-55), nakratko bi ga držala iznad vatre (Popić 2012: 2), a za uspavljanje bi ga poprskala gutljajem vode iz usta (Srbija, Matasović 1918: 53).

Dijete bi bolje jelo ako bi se pogača umijesila vodom u kojem se dijete prvi put okupalo (Prigorje, Rožić 2002: 312). Ako dugo ne bi progovorilo, majka bi mu dala piti iz zvonca, a oboljelo bi liječila tresenjem mlade šljive i zabijanjem klina u nju, zatim kupkama, borovnicom, sirutkom, čađom, uljem, svetom vodicom, tamjanom, solju i slinom (Pag, Širola 2002: 334; Prigorje, Rožić 2002: 247-248).

8. Kuma i kuharica

Djetetovo krštenje održavalo se u crkvi na dan rođenja, odnosno unutar prvog ili drugog tjedna po rođenju (Kastavština, Jardas 1994: 98). Prije djetetova krštenja, majka nije smjela ništa posuđivati iz kuće, niti ljubiti dijete. Do krštenja dijete je zvala privremenim zaštitnim imenom, npr. *Bugarče*, *Ciganče*, *Čore*, *Turče*, *Vlašče*, a tjedan dana nakon njega najčešće imenom **bake/djeda**, **kuma/kume** ili **sveca/svetice** uz dan rođenja, a *Stanka/Stanko* ili *Stojana/Stojan* kad bi željela sljedeće dijete suprotnog spola ili prestati s rađanjem (Popić 2012a: 2, 2012c: 2). Oko ručnog zgloba svezala bi mu crveni konac ili bi mu na prsa stavila bršljan protiv **uroka** (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 503). Prijepodne bi ga u zipci pokrivenoj očevom košuljom ili čipkanim i vezenim pokrivačem u crkvu nosila **babica** ili druga ženska osoba **botra/ponašalja**, a iz crkve **kuma/šantula** (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 336; Braica 1999: 15; Prigorje, Rožić 2002: 249; Popić 2012c: 2), pri tom precizno moleći »Virovanje« – da dijete u životu ne bude zbunjeno, smeteno i povukodlačeno (Lika, Grčević 2000: 405; Poljica, 2012c: 2), a pri prijelazu preko vode triput pljunuvši u nju (Podravina, Horvat 1896: 199).

Potom bi se uz nazočnost **babice**, udate **kume**, a u novije vrijeme i **kuma** za dječaka (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 336-337; Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 87; Slavonija, Popić 2012c: 1), u obiteljskom okruženju slavile **male babin(j)e / babinke / botrinje / kravaj / krsna gozba / krstitke / podile / pogačari / povojnice**. Proslavi bi pristupili svečano odjeveni **kumovi**, nerijetko prethodno **vjenčani kumovi** (Kastavština, Jardas 1994: 98), u ulozi zaštitnika od **zlih sila**, a prema srpskom povjesničaru i jezikoslovcu Veselinu Čajkanoviću i u ulozi posrednika između Svijeta živih i Svijeta umrlih (Bermanec 2011: 131, 134), pa zbog toga poželjno bez mana i vrlo poštovani od djetetove porodice koja bi govorila »Bog, pa kum!« (Banat, Popić 2012c: 1). Oni bi majku darivali hranom u košari koju bi **kuma** nosila uvijek na glavi, odvezujući pri tom *naglavak/podvijač/poglavak/(po)svitak* da dijete ne bi zaostalo u govoru (Kastavština, Jardas 1994: 98; Braica 1999: 73; Prigorje, Rožić 2002: 250-251), a dijete jajetom, voćem, košuljicom, rupčićem i/ili novcem, zauzvrat se gosteći pogačom i vinom, a katkad primajući i majčino uzdarje u tekstilijama (Prigorje, Rožić 2002: 249; Popić 2012c: 2). Na **velike babin(je)**, poslije podne na treću nedjelju od poroda, ženska rodbina također bi pohodila majku i dijete, na glavi donoseći hranu i gosteći se u njihovoj kući (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 150; Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 332, 337; Bačka, Sekulić 1991: 295-296; Međimurje, Hranjec 1997a: 126 i rkp. Stanko Trstenjak 1995. – 1998; Vitez 2001: 313; Prigorje, Rožić 2002: 250; Pag, Širola 2002: 92; Banovina, Gašljević Tomić 2010: 235; Nova Ploščica, Božičević 2010: 45).

U Međimurju se običaj **križovatih kuma**, poznat i širemu kajkavskom području, odnosio na kumstvo izabrane žene djeci iz obitelji čija je majka bila **kuma** njezinoj djeci. Nisu ga prakticirale siromašnije obitelji čije je svako dijete imalo zasebnu **kumu**. Dijete su, uz nazočnost djetetova oca i starije djece, krstili **kuma** i njezin suprug, prethodno majku darujući živom kokoši i hranom u košari a dijete *kiklicom* i *vankušom*. Zatim bi u krugu djetetove obitelji svečanije objedovali. **Kuma** bi sljedećih nekoliko dana pomagala rodilji u kućnim poslovima. Datum djetetova rođenja i krštenja majka bi zapisala na unutrašnjem dijelu vrata škrinje ili ormara (Međimurje, Hranjec 1997a: 126 i rkp. Stanko Trstenjak 1995. – 1998; Lika, Hećimović-Seselja 1985: 150).

Ako bi u obitelji djeca često umirala, **babica** bi u praznoj košnici ili kolijevci novorođenče iznijela na put i prvom prolazniku dodijelila ulogu **kuma** (Dalmacija, Popić 2012c: 2). **Krsna kuma** obilazila bi svetišta moleći za ozdravljenje oboljelog kumčeta (Međimurje, Hranjec 1997a: 127). U Lici bi smrt novorođenčadi, koja se pripisivala zavidnoj susjedi, katkad i čedomorki, majka spriječavala angažiranjem iste te **coprnje/viške** za kumstvo sljedećem

djetetu (Lika, Grčević 2000: 502) ili nazivanjem djeteta zaštitinim imenima *Najdan*, *Vuk*, *Živko* te svetačkima *Ante* ili *Ilija* (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 152; Dalmacija, Popić 2012c: 2).

Do navršenih godinu dana života, isprva **naštrigona/ poštrigovana/ strižena/šišana/zastrižena kuma** – rođakinja ili krsna kuma, a kasnije i **naštrigoni / poštrigovani / striženi / šišani / zastriženi kum**, djetetu bi u (mladu) nedjelju (na raskrižju prije svitanja, kad Mjesec navodno najbolje djeluje), počevši od tjemena *u križ* (iznad uha i čela te straga) odrezala pramen kose za napredak ili za ozdravljenje te ga, nakon darivanja kolačem, odjećom i novčićem i izgovaranja formule za dobrobit, zataknila za tram, rožnik, badnjak ili voćkino stablo, zakopala uz rodnu šljivu ili bacila u vatru (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 338; Prigorje, Rožić 2002: 312; BIH, Bermanec 2011: 12-124, 129; Lika, Grčević 2000: 406). To se tumači udobrovoljavanjem **božanstva** koje boravi u stablu, ali i opasnošću koje od njega prijete ako se djetetu kosa i nokti ne odrežu (Frazer 2002: 150). Ukućani bi uzvratili darom u tekstilijama i hrani (Hrvatska, Vitez 2001: 315; Lika, Hećimović-Seselja 1985: 151-152). U novije su se vrijeme običaji uz taj tip **kumstva** spojili s **krštenjem** (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 338).

Nakon uvođenja u crkvu, loborske bi majke za napredak djeteta župnikovu **kuharicu / sekačicu / sokačicu** darivale živom i uhranjenom kokoši svezanih krila i nogu. Kao »gazdarica na vratima« (Katičić 2011: 49) i kao vlasnica ključeva »od skrinje ili kašete u kojoj je stajala dragocjena hrana« (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 162) župnikova dvora, socijalno zaštićena i povlaštena te upoznata s materijalnim i duhovnim okolnostima župe, kojoj se kao svojevrsan alternativni brak nerijetko pripisivala tajna i nevjenčana veza sa **župnikom** (Komarevo, rkp. Šipuš 2012), zauzvrat bi ih počastila vinom, raspitujući se o porodu i djetetu (Zlatar, kaz. Zvezdana Jembrih). Budući da gospodari župnikovom smočnicom i kuhinjom, posredništvo između **Boga** i svih župljanki i njezina je uloga, napose u njihovim kritičnom životnim razdobljima.

9. Jelovnik za babinjaču

Čini se da se u slavenskoj tradicijskoj usmenoj i etnografskoj građi samoniklo bobičasto voće crne ili crvene boje (divlja jagoda, kupina, brusnica, kalina) i perje suodnose s udavačama i **vilama**, pa onda i s pticolikom **Velikom Majkom**, zaštitnicom bilja i životinja, udjeliteljicom hrane, kojoj je jedan od znakova i ptica s vijoglavim perom na glavi koja zoblje divlje bobice, pa je *Humbaba* mitsko biće s kokošjim krilima u borbi s Gilgamešom,

a *huta* podravska šumska vila s kokošjim nogama (Balog 2011: 154). *Vijolati* u medulinskom govoru znači ‘vijoriti’ (Peruško 2010: 257).

Lepa ptica vijoglavka, / ne pozobi vinograda, / koga meni teca dala, / dala, dala, obećala. / Ja sam snočka s Vugor došla, / lepoj zverje dopelala, / lepoj zverje, pisan jelen, / na jelenu tri rožice. / N’e mi nesi Petru meštru, / naj mi skuje devet ključov, / devet ključov odpiračov, / čem odpremo devet komor. / Hitro tekli črni mali, / razgrnoli list travicu, / notri našli zlato ruho, / i dva pera pavunova / i četiri sokolova (Bisag, Kuhač 1880. II: br. 707, Kukuljevićeva zbirka).

...Pitali je, kako joj ime. Ona kazivala Vijoglava (...) Zamoli dicu da joj donesu trava svake vrste, najviše kaćuna (...) Vila se travam namaza, bukagije odriši i poleti... (Imotska krajina, Kutleša 1997: 390).

Vjerovalo se da će **baba**, kojoj bi ispred svadbene povorke postavila kupinovo granje i koje bi **kum** sasijekao, ubrzo umrijeti (Usora, Dronjić 2011: 188), da je glasanje sove *kukuvijade* predznak rođenja djeteta (Dalmacija, Banović 1918: 214), a ptice *kukavice* i trudničino pijenje iz *siglja*, *teće* i *zdile* – rođenja djevojčice (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 66; Bačka, Sekulić 1991: 321), a njezino zobanje mrvica sa *sinije*¹⁶ rođenje lijepa djeteta (Imotska krajina, Kutleša 1997: 412). Jedan od običaja uz blagdan Velike Gospe je i prinošenje prvoga grozda u crkvu (Braica 1999: 103). U Hrvatskom zagorju (Zlatar, kaz. Zvezdana Jembrih, 2012) još živi predaja o zabrani konzumiranja grožđa majci te godine rođenog mrtvorodenčeta ili umrla nekrštena djeteta do Male Gospe (8. rujna), a u Međimurju do Miholja (Zasadbreg, kaz. Virč 2012), kako bi sljedećoj djeci priskrbila zdrav i dug život. Naime umrlo nekršteno dijete pretvorilo bi se u limbu/pretpaklu u letećeg, svijetlećeg, kreštećeg i zviždućeg poluljudsko-poluptičjeg nadnaravnoga *macirula*, *macmolića*, *mačića*, *naviju*, *nekrštenca*, *nevidinčića* ili *svirca*, proklinjući svoje rođake do devetog koljena, daveći djecu i izdajajući mliječnu stoku u dvanaest tzv. *nekrštenih dana* (od Božića do Sv. tri kralja) (Popić 2012a: 2, 3). Zabilježena je i zabrana trudničina kušanja jabuka i grožđa prije *angelske nedelje* (2. kolovoza) i prije *Kralova/Sv. Klare* (11. kolovoza). Novopečenog oca susjedi su zvali *gusak*, pa bi mu gušće perje zadijevali za šešir i noću ga iz jastuka rasipali po dvorištu, darujući ga kupusom i salatnom iz vlastita vrta (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 330, 333; Banija, Gašljević Tomić 2010: 234).

16 Niski okrugli stol.

Uoči i nakon poroda žena nije smjela jesti divljač da joj ne izraste *divlje meso* (Slavonija, Lovretić 1990: 558) i da joj novorođenče ne spava otvorenih očiju (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 148). U Žepi bi je **babica maslenicom s pečenom piletinom** poticala na lako i brzo rađanje (BIH, www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi). Nakon poroda ponudila bi joj mlaku *vodu* s umiješanim *maslom* (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 153), *nezakuhanu juhu bez rezanaca, mlijeko, pogaču/kruh i razrijeđeno vino*, što je činila, do dolaska **kume**, i nekoliko dana nakon djetetova rođenja (Prigorje, 2002: 249). Vjerovalo se da *kokošja juha* najbolje krijepi rodilju i potiče lučenje njezina *mlijeka* (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 85; Banija, Gašljević Tomić 2010: 235). Za sreću, obilje i mlječnost, babinjaču bi njezina **majka, kuma, svekrva** i druge **gošće** (udate žene i udovice) darivale naročitim jelima, noseći ih omotane vezenim ubrusima u košarama na glavi (Hrvatska, Vitez 2001: 313).

Obredna agregacijska¹⁷ obilježja jela za babinjaču – *popara* (u vrućoj vodi udrobljena pogača s jajima i maslom) ili *kokošja/goveđa juha s rezancima, slani kolač* (kr(a)vaj, pita maslenica, sirna pogača), *uštipci, pečenje od peradi, žitna kaša, jaja, pirjani kupus, vino/rakija* (Kastavština, Jardas 1994: 98; Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 153, 154; Prigorje, Rožić 2002: 250-251; Popić 2012b: 2), kojima bi prosci uglavnom darivali i udavaču (Usora, Dronjić 2011: 169), čini se da su u znaku *kuhanih i pečenih jela s jajetom i maslom* iz kuhinje **predneolitičke boginje**. Međutim, rodilja bi odmah po porodu jela *nezakuhanu hranu bez mliječnih prerađevina* ili *prijesni sir* (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 332) i pila *vodu, mošt* ili *razrijeđeno vino*.

Iz sljedeća dva primjera može se zaključiti da je vrijeme neposredno nakon poroda istovjetno završnoj točki životnoga i godišnjeg ciklusa, opasnome i kaotičnom razdoblju koje prethodi uspostavljanju novoga (Belaj 1998: 25-29). Na prvu ožujsku nedjelju – prvi dan u tjednu *Maslenice*, ruskim pravoslavicima dopušteno je jesti *meso*, no u sljedećem tjednu Velikog posta isključivo *mliječne proizvode, ribu* i palačinke *blini*, i piti bezalkoholne *biljne napitke*. Prema pučkoj predaji, *Maslenica* je i ime **mitskog bića smrti, mraka i zime**, utjelovljene u slamnatoj ženskoj lutki koja se zadnji dan u tjednu ritualno spaljuje zajedno s drvenim kotačem, a pepeo sahranjuje u snijeg za plodnost zemlje. Taj dan obilježava mirenje posvađanih, molitva, najavljivanje budućih bračnih parova, ismijavanje samaca, posjećivanje rodbina i kumovi, natjecanja u šakanju, vožnji saonicama i pjevanju (www.gresna-gorica.com/

17 Obredi agregacije predstavljaju završnu etapu obreda prijelaza, ponovno simboličko rođenje (Braica 1999: 66).

novosti.php). Kastavska slatka pogača *supica* od *jaja* i *masla* obredno je jelo za vrijeme babinja i na Pokladni utorak – kada su je smjele peći nerotkinje i nevjenčane majke (Kastavština, Jardas 1994: 99, 404).

10. Žena majka i velika majka

Vjerovalo se da je žena glavni i jedini krivac za besplodan brak.

O Boga ti, brate Muhamede, ja odoh u nove Timare. Kad ti dođe mlada nevistica, ti je vodi mladu u haz-bašču, pa je ondi mladu ti posici. Kad ja nemam od srca evlada¹⁸, nek mi nije ni mlade! (BIH, Esmerović 2010: 18).

Za poticanje rođenja muškog djeteta, mladenku bi na kućnom pragu ili pokraj ognjišta dočekivala svekrva pružajući joj muško dijete *nakolenče* (Hrvatska, Grbić 2011: 464). Ljubomorne bi seoske djevojke stavljanjem igle pod prag ulaznih vrata mladoženjine kuće poticale mladenkino nepoželjnije rađanje djevojčica (Prigorje, Rožić 2002: 273)¹⁹. Mlada bi savijenom iglom pod jezikom odgađala gubitak nevinosti (BIH, Esmerović 2010: 17-18), koju bi prema mrljama na plahtama provjeravala **babica** nakon prve bračne noći (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 150). Žene su blizanačku trudnoću izbjegavale nekonzumiranjem *dvojkastog voća* (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 330). Na širem bosanskohercegovačkom području vjerovalo se da je uzrok impotenciji i neplodnosti, koje liječi jelo od pečenog vrapca s rižom (BIH, Esmerović 2010: 17-18), **sihir** – nenuđenje dječaku u djetinjstvu hrane koju je poželio, zatim prijelaz preko mjesta za snovanje i magijske radnje ljubomorne svekrve (npr. omatanje vlastitih vlasi oko prsta, zabadanje noža između dvije stropne grede).

U Žepi su nerotkinje, koje na širem području dalmatinskog zaleđa zovu *bezdičke* / *jalovice* / *neplotnice* / *nerodnice* / *šcirke* / *štirke* (Imotska krajina, Ujević 1998: 172; Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 150), pokušavale zatrudnjeti pijući u vodi razmućenu prašinu sastrugane sa stečka (Poklečki Stošić 2008: 13), a u Stupniku zabadajući iglu u kolni kotač. *Kamenu Babu*, toponim na Malom Rujnu južnog Velebita, žene su do Drugoga svjetskog rata na blagdane štovale plodinama, paljenjem svijea i molitvama, a nerotkinje bi se zavjetovale ljubeći je (Trošelj 2011: 87). *Gola Baba* je naziv 'rodilnog kamena' uz vodu u blizini jedne zakarpatske

18 Evlad (turc.) – djeca.

19 Nezadovoljna svekrva bi pokraj snahinoga malog djeteta zamotala **urok** i metnula pod prag, nadajući se da će na taj način naškoditi snahi (Komarevo, rkp. Šipuš 2012).

grkokatoličke crkve, na koji bi nerotkinje sjele sa zavjetnim darovima nadajući se začecu (ukrajinska Galicija, kaz. Orest-Dmitro Wilczynski 2011).

Mislilo se da će trudnica roditi lijepo dijete – gleda li kao mladenka za suncem (Prigorje, Rožić 2002: 272), a djevojčicu – pleše li prije trudnoće *oposum*²⁰ (Drašnice, Ivančan 1981: 96). Proricanje rođenja dječaka ili djevojčice prema ujednačenoj ili *maćanoj / pirgavoj / pjegavoj* trudničnoj puti (Tučepi, Spajić-Vrkaš 1996: 83; Imotska krajina i zapadna Hercegovina; Alaupović-Gjeldum 1999: 150; Prigorje, Rožić 2002: 246; Banija, Gašljević Tomić 2010: 234) i osip urečena djeteta (Zagrebačka okolica Barlek 1988: 334) možda je u vezi s porijeklom pridjeva *šaren* u stsl. *šarъ ‘boja’, bugarskim *šar* ‘pjega’ i s uobičajenim pučkim imenima za pjegavu kravu *Šarulja* i psa *Šarov*²¹, kao i s kolokvijalnim označavanjem lašca *šarenim* te sa *šarenim* motivima hrvatske etnobaštine: Vuzmom, nedjeljom, jajetom, šibom, djetelinom, pticom, perjem, govedom, vrtom, stajom, ganjkom, komorom, posteljom, sandukom, kutijom, poculicom, dugom, zmijom, pâsom, tkanicom... – koji se odnose na **podzemno božanstvo** i bolesti (npr. žutica), blago (dragulji, goveda) i himba²² koje mu se pripisivahu, pa bi žena iz okolice Tučepa rodila *šarasto dijete* ako bi ubila **zmiju** ili bi dijete štitila od **uroka** odijevanjem u »štogod šarovito« (Spajić-Vrkaš 1996: 83, 93). Nakon privremene neplodnosti, zahvaljujući molitvi da rodi makar »zmiju šarovitu od srca«, pučka predaja kazuje da je rodila *zmijskog sina* kojem je noću nakon njegova vjenčanja spalila košuljicu zbog čega je sin umro (Imotska krajina i zapadna Hercegovina 1999: 152). Žrtvu *zmijskog ujeda* u Lici bi do vrata ukopali u zemlju, održavajući je budnom pjesmom i plesom, da joj koža ne pošareni kao *zmijski svlak* (Lika, Grčević 2000: 520). Mitski istarski **krsnik** u noćnim bi borbama sa **štrigama** i **štrigunima** na raskrižjima poprimao lik protivnika (psa, mačke, vola), ali u *bijeloj* ili *šarenoj boji* (Orlić 2008: 9).

Velika Majka je boginja iz vremena početaka uzgoja žitarica i pripitomljavnja životinja. Tako onome tko trudnici ne bi ispunio želju, predugo ju gledao ili s njom razgovarao dok bi se ona posvrbjela ili »štihnula za rit«, na oku izrastao *jačmen(ac) / ječmenak / jačmenec / jačmer / jačmik / jarac / jarčina / poganica* (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 148, Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 66; Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 329, Lika, Grčević 2000: 64; Međimurje, Hranjec 1997: 126; Imotska krajina i zapadna Hercegovina,

20 Na pravu stranu, ispravno.

21 Na sanskrtskom jeziku *sabala* u značenju ‘šaren’ pridjev je jednog od psa pratitelja **boga mrtvih Yame**.

22 Prema predavanju o komparativnoj mitologiji ie. naroda dr. sc. Vitomira Belaja na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2006. godine.

Alaupović-Gjeldum: 1999: 150; Prigorje, Rožić 2002: 245-246; Pag, Širola 2002: 92; Banija, Katica Gašljević Tomić 2010: 261). Ta se gnojna upala lojnih žlijezda pri korijenu trepavica (lat. Hordeolum) liječila perunikom (Hrvatsko primorje, Žic 2001:71, 189), gospinom travom i majčinom dušicom te lizanjem i glađenjem glatkim kamenom nalik na galicu (Prigorje, Rožić 2002: 83). Katkad bi žena najprije izmolila »Vjerovanje«, *ječmenim zrnom* triput prešla preko oboljela mjesta, izgovorila »Kako došlo, tako prošlo!« i blagosloвила ga svetom vodom. Majka blizanaca bi preko ramena bacala tri *ječmena zrna* i bajala »Biži, biži, jarčina, tira te zrno jačmena!« ili »Poganice pogana, / otrovnice otrovana, / ti tote ne smiš biti!..« (Lika, Grčević 2000: 138, 521, 523).

Uvriježen stav o poželjnim korpulentnim i jedrim udavačama, koji se ogleda i u ženskome tradicijskom ruhu panonske slavenske etnografske zone te u crvenijem ruhu udavača i mladih žena te zagasitijoj odjeći višerotkinja i starijih žena (Hrvatska, Vojnović-Traživuk 2001: 400), zatim djeverovo bacanje vrča vina preko krova mladoženjine kuće za mladenkin buduću lakši porođaj (Rožić 2002: 270), apotropejski ključ i sveza s preslice uz trudnicu (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 150), zabrane sjedenja na pragu, metenja nakon sunčeva zalaska, hodanja po mraku, nečistom vjetru, mjesecini i raskrižju (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 140, 148, 150; Kastavština, Jardas 1994: 99), kao i začeca na Blagovijest – da se dijete ne bi rodilo na Badnjak (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 155), te ubrzavanje poroda pijenjem vode sa zemljom zagrabljenom ispod desne noge kad nebom prelijeće zvijezda repatica (Bosna, Dragičević 1896: 198), ali i ugrijanom prakljačom²³, vrećom žita ili božićnim lužnjakom na leđima (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 149), također svjedoče o mitskim predodžbama pretkršćanske slike svijeta i njezinih **podzemnih boginja**.

Sljedeći primjeri ukazuju na prežitke stare vjere u kojoj se **božansko žensko načelo** predočavalo animalnim ili na razdjelnici divljeg i kultiviranog. Prema podvelebitsko-primorskom kazivanju, ženina nevjera rezultirala bi rađanjem psolika djeteta (Trošelj 2011: 80). Ako bi na Božić u kuću prvo ušla ženska osoba ili bi trudnica obukla rasparanu košulju (Slavonija, Lovretić 1990: 563), vjerovalo se da će se u obitelji roditi žensko dijete (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 503). **Babica** bi žensko novorođenče nakratko polegla na krzno da bude *rudlavo* i nježno kao janje, ili u rešetou »da bu imala toliko dečkih koliko je na rešetou rupica«, a posteljicu mu zakopala pod kućni prag da »ne bu dalko hodila«. Za dlakavije novorođenče mislilo se da će

23 Drveno oruđe s drškom i zadebljanjem trokutastoga poprečnog presjeka za cijedenje vode i nečistoće lupanjem pri ručnom pranju rublja.

biti pametno (Zagrebačka okolica, Barlek 1988: 331, 333; Slavonija, Popić 2012a: 2). I rudimentarni repić novorođenčeta u najvećoj bi tajnosti i šutke odstranila i zakopala – jer ako bi ga našli **štrigi**, dječak bi postao **fudlak** / **štrigun** / **veščun**, a djevojčica **mora** / **štriga** / **vešća** ili **vila** (Kastavština, Jardas 1994: 97-98). Da bi se udobrovoljile proricateljice djetetove sudbine, tri **orisnice** / **rođenice** / **sudilice** / **suđaje** / **suđenice** / **sujenice**, soba s djetetom se redovito čistila i osvjetljavala, a da ga **vještice** ili **vile** ne bi otele ili urekle plačem, nesanicom i bolešću, tri dana i noći čuvala bi ga rodbina, pazeći da ga netko ne opkorači, katkad ga namjerno zamijenjujući i lutkom *podmečem* (Usora, Bermanec 2011: 139). Naime, za duševno neuravnotežena čovjeka govorilo se da je »treću noć nedočuvan« (Vojvodina, Sekulić 1991: 295).

Lado, Lado! Zaigra se bila vila, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Oko dvora vojvodova, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Zabrinu se mlad vojvoda, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Čim će vilu darivati, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Ima konja nejašena, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Na to vila i ne gleda, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Zaigra se... / Lado, Lado! Ima vola neplužena, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Na to vila... / Lado, Lado! Ima čedo neljuljato, lipo j' Lado! / Lado, Lado! Na to vila istom gleda, lipo j' Lado! (Drenje, Kuhač 1941. V: br.326, inačica).

Dijete se od **uroka** štitilo kađenjem, neprekidnim osvjetljavanjem, provlaćanjem kroz babičin pojas, komoštre, luk kotla, vučju kožu... (Popić 2102b: 2). Ako bi ipak dobilo **mrake** (Međimurje, Hranjec 1997a: 127), majka bi dijete triput pružila preko praga govoreći: »Mračē, moje dite plače!« (Lika, Grčević 2000: 404, 525) i nakratko položila na raskrižje (Usora, Bermanec 2011: 139). Prvi ispali djetetov zub bacao se preko glave, u zapećak ili na tavan, uz formulaično traženje čvršćega željeznog zuba i darivanje djeteta (Hrvatska, Vitez 2001: 315; Lika, Hećimović-Seselja 1985: 134; Banija, Gašljević Tomić 2010: 235).

11. Verbalizacija mitskih predodžbi

Obrednim tradicijskim napjevima, kakvi su primjerice »Baba i runo«, Grličica grče, »Zeleni Juraj«, »Sadila sem bažilek«, »Ja poseja lan«, »Biber kolo«, »Paun«, »Kokotiček zorju kriči«, »Došli jesu snobočanci«, »Suncece je na zahodu«, »Slaviček se ženi«, »Poziv na darivanje mlade« (Kuhač 1941: br.108, 125, 210; Žganec 1950: br. 45, 107, 104, 92, 113, 108, 109; Knežević 1993: 113; Šujica, Šilić 2003: 1204-205) i druge, hrvatsko seljaštvo odupiralo se monotoniji, poticalo je ujednačenost, točnost i dostojanstvenost ustaljenih

kretniji, ali je istodobno stihovanom verbalizacijom ponavljalo njihov utvrđen redosljed. Budući da su se hrvatski tradicijski ophodni i radni poljodjeljski napjevi izvodili i pod okriljem svadbenih te pogrebnih svečanosti, možda su se daljoj prošlosti izvodili i za vrijeme rađanja.

Francuski antropolog Claude Lévi-Strauss (1908. – 2009.) u svojem djelu »Strukturalna antropologija« opisao je postupak kojim **vrač(ara)** panamskog plemena Cuna nastoji oko rađanja, a time i oko opstanka poretka društvene zajednice čije uspostavljene, usvojene i očekivane sheme »objektiviraju subjektivna stanja«, verbalizacijom deblokirajući poremećaj fizioloških procesa njihovom reorganizacijom. »Teški porod objašnjava se, naime, time da je Muu prekoračila svoje nadležnosti i da je ulovila *purba* ili *dušu* buduće majke. Tako se pjesma u potpunosti sastoji u jednoj potrazi: potrazi za izgubljenim *purba*, a koji će biti vraćen nakon mnogih peripetija, kao što su rušenje zapreka, pobjeda nad divljim životinjama i, konačno, velika viteška borba (...) Pobjeđena Muu pušta da se otkrije i oslobodi *purba*, porod se obavlja i pjesma se završava navođenjem mjera opreza kako Muu ne bi mogla umaknuti pratnji svojih posjetilaca. Borba nije zapodjenuta protiv same Muu, prijeko potrebne pri rađanju, već samo protiv njezin zlouporaba (...) 'Muuin put' i 'Muuinovo boravište' nisu, za urođeničko mišljenje, neki mitski itinirer i neko mitsko boravište, nego literarno predstavljaju vaginu i uterus trudne žene koje pretražuju *šaman* i *nuchi*²⁴, i u njihovoj najvećoj dubini zameću svoj pobjedonosan boj (...) Muu i njezine kćeri muugan jesu (...) snage koje upravljaju razvojem zametka (...) Muu u njemu izgleda kao poodstrekač nereda i jedna posebna *duša* koja je zarobila i paralizirala druge posebne *duše* i tako razorila suradnju koja je jamčila integritet *glavnog tijela* (...) Ali u isto vrijeme Muu mora ostati na mjestu: jer ratna ekspedicija, osloboditeljica *purba*, riskira da omogući bijeg Muu putem koji je privremeno ostao otvoren (...) Šaman mobilizira Gospodare divljih životinja da čuvaju put (...) Muu nije, dakle, bitno zla snaga, to je zalutala snaga. Težak porođaj objašnjava se kao neka otmica, izvršena od *duše* uterusa svih ostalih *duša* različitih dijelova tijela...« Maternični svijet sav je naseljen fantastičnim čudovištima i divljim životinjama »koje povećavaju boli žene u trudovima«, to su personificirane boli. »Nakon oslobođenja (...) dolazi silaženje, isto tako opasno kao i ulaženje: jer cilj cijelog poduhvata je izazvati porođaj«, tj. jedno teško silaženje koje završava primjenom ljekovitog bilja za stezanje mišića (domorodačko Cuna pleme u Panami, Lévi-Strauss 1989: 170, 183-186, 192-195).

24 Šamanistička pripremna radnja urezivanja *svetih slika* u *drvo* uoči ženina poroda (Lévi-Strauss 1989: 184).

Stihovano opisno detaljiziranje postupaka **vrača** i/ili **primalje** u svojevrsnome *slow motionu* radi lakšeg pamćenja usmenom predajom, u nastojanju oko ukidanja njihove podvojenosti ubrzava izmjenu pjesničkih slika između fizičkih, mitskih i fizioloških tema iz izvanjskog svijeta prema pojedinačnom tijelu i njegovoj unutrašnjosti, i završava zazivima pojedinačnih **duhova**, proživljenim iskustvom dvosmjerno zaokružujući mitsko i fiziološko, prošlo i sadašnje, društveno i pojedinačno – u dijakronijsko-sinkronijsku cjelinu (Lévi-Strauss 1989: 189-190). »Naši su preci shvaćali da se sloboda temelji na uklapanju u svemir gdje je sve jedno i gdje jedno izražava sve. Patnja se može čarobno transformirati u doživljaj cjelokupnosti i jedinstva (...) ali važno je uvidjeti da svemir i svo stvaranje također doživljavaju širenje i skupljanje«, pa se sposobnost komunikacije s prirodom ostvaruje opuštanjem tijela, cjelovitim disanjem i pjevanjem pjesama »kroz koje se možemo povezati sa suptilnim vibracijama prisutnima u svemiru« (Samara 2008: 35, 43, 45, 47).

Eksteriziran čovjek uobličava **boga** samo ako su snage prirode u njemu već interiorizirane (Lévi-Strauss 1978: 225, 227, 283). Kod germanskih naroda **Djeva** i **Starica** nazivi za zadnji *žitni snop* požnjeven prije i poslije Svih Svetih, a **Vještica** prije sumraka. Litvanci su ga nazivali **Rugiaboba**, a Slaveni **Žitna kraljica/majka** i **Baba** (Bulat 1932: 16). U Češkoj se vjerovalo da će njegova najbrža žetelica roditi sljedeće godine. Zapadnopruska **Žitna majka/Kopile** izjednačavala se s presjecanjem pupčane vrpce – njegova bi žetelica jaukala kao da se porađa, a jednog bi dječaka, koji bi plakao kao novorođenče, najstarija žetelica **babica** umotala u žitnu vreću i odnijela u ambar da se ne prehladi (Bulat 1933: 16; Frazer 2002: 261-264). I obrnuto, žetvenim napjevima koji su tijekom svadbenih svečanosti dio obvezatnog izvedbenoga glazbenog repertoara, nastoji se osigurati nepomućenost intimnosti unutar nove bračne zajednice koja jamči stabilnost društva.

Cjelokupni sustav društvenih odnosa, utemeljen u shvaćanjima i predodžbama društvene zajednice, projicira se i na osobnoj, anatomskoj razini. Stoga je pričanje kozmogonijskog mita društvene zajednice jedan od najvažnijih kulturnih postupaka.

Stigavši u kuću porodilje, on pred novorođenčetom kazuje povijest stvaranja Svijeta i zemaljskih životinja. Tek nakon toga dojenče biva nahranjeno. Kasnije, kada dijete želi piti vode, poziva se ponovno istog ili drugog čovjeka. On još jednom govori o Stvaranju upotpunjujući ga s pričom o porijeklu Vode. Kada dijete dođe u doba da treba uzimati krutu hranu, 'čovjek koji je govorio s bogovima' vraća se i ponovo govori o Stvaranju, iznoseći ovaj puta porijeklo žitarica i druge hrane (sjevernoameričko pleme Osaga, Eliade 1970: 34).

12. Zaključak

Razmatranja suvremene hrvatske etnologinje Jagode Vondraček-Mesar o raširenoj južnoslavenskoj tradiciji rađanja bez ičije pomoći, napose višerotkinja, najvjerojatnije je novija pojava kojoj su razlozi u obezvređujućemu novovjernom odnosu prema nečistome i sramotnome ženskom načelu (Vondraček-Mesar 1993: 180), potvrđujući se u očevu bučnome slavlju s pucnjavom isključivo nakon rođenja sina (Popić 2012a: 1). Trudnice bi rađale u dijelu sobe zastrte plahtom (Bačka, Sekulić 1991: 295; Banija, Gašljević Tomić 2010: 236), katkad i izvan kuće (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 151). Naime kućni **duh** ili **božanstvo vatre** nadgleda i pomaže, ali i škodi ako mu se ne udovoljava²⁵, pa *zjalom* u banijskome kajkavskom govoru znači 'širom' (Katica Gašljević Tomić 2010:685), u Hrvatskoj općerašireno *zjalo* je 'otvor peći za loženje' (Braica 1999: 108), a *vražje ralje s rogovima* baranjski su motiv veza ili tkanja. U ruskoj bajci, na kućim vratima **babe Jage** umjesto uobičajene ključanice razapljena su *oštrozubna usta* (www.hrvatskifolklor.net/forum/viewtopic.php?f=4&t=56&start=25). Po ulasku u novi dom, mlada bi poljubila *peć* vjerujući da će lakše roditi (Prigorje, Rožić 2002: 273), a roditelja bi rađala uz *ognjište* (Lika, Hećimović-Seselja 1985: 149).

Majku vanbračnog djeteta *fačuka/fota/kopileta/mulca*, za koje se kao i za *postumi* – dijete rođeno nakon sedam mjeseci (Hrvatsko primorje, Bujanović 1896: 201), vjerovalo da će ga **Bog** obdariti ljepotom, pameću, blagolagoljivošću, snalažljivošću i srećom, očeva bi obitelj isplatila u zemlji i kravi, a ona bi se pisanim ugovorom obvezala da dodatno neće drugo potraživati (Međimurje, rkp. Stanko Trstenjak 1995. – 1998; Kastavština, Jardas 1994: 99). Naime, nakon detronizacije pretkršćanskih samooplodnih **boginja** i učvršćivanja patrijarhalnih društvenih odnosa pod okriljem novijih **bogova**, prema njima se postupno reducirao odnos kao prema nepoželjnim i pogubnim – dodjeljujući im strogo kontrolirani prizemno-podzemni rezervat. To potvrđuje izdvajanje žena u određenim životnim situacijama u vezi s vjerovanjem u njihovu *nečistu krv* koja muškarcima oduzima snagu (Frazer 2002: 132, 140), zatim tajna pobacivanja višerotkinja priručnim mehaničkim (Šibensko zaleđe, Furčić 1988: 501), biljnim i kemijskim abortivima, odgađanje krštenja kad bi se na putu prema crkvi susrela **žena** ili **starica**, polijeganje novokrštenika nakratko na *prag* ili na *tlo* uz *peć* (Horvat 1896: 199; Popić 2012c: 2) te zabrana majčina kažnjavanja dječaka *preslicom* i njegova izvođenja iz kuće pri dovršavanju *tkanja* – da ne pogine u vojsci

25

U Rusiji je zabilježeno žrtvovanje prvorođenaca **bogu Perunu** (Frazer 2002: 180).

(Lika, Hećimović-Seselja 1985: 134-135)... Radi se o kulturom definiranim običajima čije razmotranje u biološko-antropološkom kontekstu, ukazuje na borbu za opstanak i produljenje vrste dugotrajnom prilagodbom muških spolnih stanica na iznimno pogibeljnom putu kroz ženske spolne organe do ženske jajne stanice.

Iako se vjerovalo da će dijete postati *poberuh* porodi li ga **druga žena** (Kastavština, Jardas 1994: 97), najnovija antropološka istraživanja pokazuju da je porod bez pomoći za roditelje izuzetno opasan i da zahtijeva pomoć pri višestruku okretanju glavice novorođenčeta čiji je opseg zbog evolucijskoga naglog povećanja ljudskog mozga veći od opsega porođajnog kanala.

Donedavni kriteriji u izboru seoskih žena za **primalju, kumu i župnu kuharicu** nisu istovjetni onima u daljoj prošlosti. Međutim zbog prežitaka magijskih postupaka pri začeću, rađanju i krštenju djeteta, izvjesna je njihova posrednička uloga između žena u reproduktivnoj dobi s jedne i predstavnika metafizičkog svijeta s druge strane, kao i povezanost tih prežitaka s (pred) neolitičkim viračarskim praksama u povijesnom kontinuitetu prožimanja mediteranskih i staroslavenskih kultura. To se očituje i u postupcima **babice** s djecom rođenom u *krvavoj placenti* i s *repom* (Perić – Pletenac 2008: 21) te u njezinoj *pohvali* novorođenčetu uz istodobnu *zabranu tuđe pohvale* (Matasović 19818: 47), pokazujući da je ona mogla utjecati na sudbinu djeteta raspolažući moćima koje djetetu nisu mogle naškoditi.

Ihtiološki motivi (*dundica*, *gaovica*, *murina*, *reza/risa riba*) hrvatske usmene književnosti i pojedini stariji dijalektizmi (*baba*, *dundara*) također upućuju na mitske predodžbe o **Velikoj Majci**. Budući da se zbog opasnosti od umiranja roditelje suodnosilo sa **svijetom duhova**, seoska društvena zajednica se i prema njoj poslije poroda ponašala kao da je mrtva, pa se novorođenče simbolično predavalo ocu (Lévi-Strauss 1978: 255). Međutim vjerovanje da je trudnica opasna za okolinu i da ne smije prijeći ispred oračih *volova* (Hrvatska, Vitez 2001: 311), da drugima ništa ne smije dati izravno iz svojih ruku (Hrvatsko primorje, Bujanović 1896: 200), da se ne smije penjati na *vočku* jer bi se stablo posušilo (Bosna, Dragičević 1896: 197) i predaja o *dugi* koja će posušiti *vočku* ako se upre u nju (Kastavština, Jardas 1994: 316), pokazuju da tradicijske predožbe o reprodukcijiskome ženskom načelu između ovostranoga i onostranoga imaju dvostruki smjer.²⁶

Pučko sujevjerje o **urocima** i magičnoj moći riječi zapisanih u *amuletima*, posredovanjem antičkih Grka, Rimljana i Židova preuzetih od drevnih naroda Bliskog Istoka (Matasović 1918: 44), unatoč snažnim

26 Karakirgiske jalovice valjale su se za plodnost ispod *jabuke*, a u Švedskoj i u Africi vjerovalo se da *grljenje stabla* ženi olakšaava porod (Frazer 2002: 57, 62).

otporima kršćanskih autoriteta, do današnjih je dana popularno na čitavome europskom području (Stipčević 2004: 226-233 u Zaradija-Kiš 2008: 222). Jedna predaja govori kako su u duljem razdoblju zbog tajnih vilinskih djelovanja umirala muška djeca, čemu su mještani sela doskočili ukopavanjem moći »na križ« u četiri mjesta oko sela (Imotska krajina i zapadna Hercegovina, Alaupović-Gjeldum 1999: 153).

Stara žena koju bi *načinjanju* / *pregovaranju* kao djevojčicu poučavala njezina baka – jer nevinost ima jaču moć, triput dnevno između poslije podneva i predvečerja skidala bi **uroke** urečenome kravljem mlijeku i uklanjala bol bolesnom djetetu. Najprije bi se prekrížila, pa bi iz lončića u dva tanjura prenosila tri žlice vode, triput pregovarajući svaku od njih:

Sjedi vurok na pragu, / vuročica pod pragom. / Štagod vurok napravi, / vuročica raspravi. / Rečju, Majke Božje pomočju!

ili

Ja vuroke proteram / iz glave u leđa, / iz leđa u pete, / iz pete u zemlu. / S Božjom pomočju i Blažene Device Marije! / U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

Uroke bi dokazala zaostalom vodom koju bi otresla rukom, prekrížila bi sebe i bolesno dijete, pa triput djetetovo čelo i triput puhnila uz izgovaranje »Vetrom došlo, / vetrom ošlo, / rečju, Majke Božje pomočjum!«, nakon čega bi se dijete umirilo i zaspalo. I oteklina *jasla* na vratu, mliječnim žlijezdama, pod pazuhom i koljenom liječila se na sličan način:

Kakva godek žlezda jesi, / ja te gonim i pregonim, / rečjum, Majke Božje pomočjum! / U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, amen! / Bile 9 – ošle sve 9, / bile 8 – ošle sve 8, / bile 7 – ošle sve 7, / bile 6 – ošle sve 6, / bile 5 – ošle sve 5, / bile 4 – ošle sve 4, / bile 3 – ošle sve 3, / bile 2 – ošle obodve, / Bila jena – ošla i ta jena. / Rečju, Majke Božje pomočjum! / Vetrom došle, / vetrom ošle. / Rečjum, Majke Božje pomočjum! (Komarevo, rkp. Šipuš 2012).

Vjerovalo se da osoba koja je bacila **urok** ima veću moć od one koja ga ne bi uspjela skinuti. Budući da su isključivo žene izgovarale *molitvicu* »Jedinstvo«, »što navodi na razmišljanje o ulozi žena kao medija (...) zaštitništvom protiv ženskog demona«, duhovna veza između amuleta i vjere u egzorcističkoj moći svetih kršćanskih **iscjelitelj(ic)a** »odraz je neuništivosti civilizacijskih tekovina i njihovih mogućnosti prilagodbe aktualnom vremenu« (Zaradija-Kiš 2008: 218, 223).

Iako je smrtnost novorođenčadi i roditelja koje su još sredinom prošlog stoljeća rađale kod kuće u lošim higijenskim uvjetima bila velika, vjera u iscjeljujuću moć pozitivnih **demon**a, **božanstva** te pojedinih **svetica** i **svetaca**, a u novije vrijeme i tzv. *placebo* djelovanje **lijekova**, prema suvremenim istraživanjima izlječenju doprinose čak u 20-30% slučajeva. Naime teritorijalizacija, modeliranje i poosobljavanje okoliša i pojedinca prema društvenim shemama, pravilima, kategorijama i elementima antropološki su uvjetovani. I dok magijsko djelovanje koje raspolaže suviškom označitelja (simbola) nastoji za pacijenta pribaviti nov sustav referencije, psihoanaliza kojoj nedostaje označeno (simbolizirane stvari) reorganizira pacijentov osobni univerzum njegovom (ponovno) doživljenom manipulacijom organima i idejama uz pomoć simbola na razini induciranja organskih preobražaja biokemijskim procesima (Lévi-Strauss 1989: 179, 181-182, 194, 196-198).

12. LITERATURA I DRUGI IZVORI

- Alaupović – Gjeldum, Dinka. 1999. Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini od konca XIX. st. do Drugog svjetskog rata. *Ethnologica dalmatica*, vol. 8. Split: Etnografski muzej, 149-174.
- Baboselac-Mišin, Mata. 2002. Rječnik starog bebrinskog govora. *Oj, Bebrino, alaj si na glasu*. Klakar: vlastita naklada autora, 254-286.
- Balog, Vid. 2011. Huta vila. Vjerovanja i običaji uz porod. *Hrvatska bajoslovlja*. Zagreb: AGM, 154-157, 309-310.
- Bandić, Dušan. 1980. Tabu propisi vezani za rađanje. *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*. Beograd: BIGZ, 29-104.
- Banović, Stjepan. 1918. Vjerovanja (Zaostrog u Dalmaciji). *Zbornik za narodni život i običaje XXIII*. Zagreb: JAZU, 185-214.
- Barlek, Josip. 1988. Običaji uz porođaj u okolini Zagreba. U: *Etnografska baština okolice Zagreba* (ur. Mario Petrić i Marijan Sinković). Zagreb: Zadržna štampa, 327-339.
- Belaj, Marijana. 2005. Tko je kriv za nevrijeme u Krasnu? (Etnološke crtice o pučkoj pobožnosti). *Senjski zbornik* 32, Senj: Sensko muzejsko društvo i Gradski muzej, 377-392.
- Belaj, Vitomir. 1998. Uvod. *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden marketing, 7-44.
- Bermanec, Krešimir. 2011. Šišano kumstvo – (na)striženo kumstvo. U: *Usora – prošlost, običaji, životna svakodnevica* (ur. Mario Katić). Zagreb: Zavičajni klub Usorskog kraja, 123-144.
- Božičević, Mato. 2010. [1938.] Narodni običaji. *Od Garića do Ilove i Česme*.
- Braica, Silvio. 1999. Pojmovnik hrvatske etnografije i etnologije. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 8. Split: Etnografski muzej Split, 5-119
- Jastrebarsko: Tisak tiskare *Ivan Lesnik* i Garešnica: Ogranak Matice hrvatske, 34-56.
- Bujanović, J. 1896. Trudne žene i porod. *Zbornik za život i narodne običaje, I. svezak*. Zagreb: JAZU, 200-201.
- Bulat, Petar. 1932. Žetva. Božja brada. Izdisanje žita. Poslednji snop. *Pogled u slovensku botaničku mitologiju*. Zagreb: Etnografski muzej, 15-18.
- Chevalier, Jean – Alain Gheerbrant. 1994. Konopac. *Rječnik simbola*. Zagreb: NZMH i Mladost, 269-270.
- Dragić, Marko. 1997. *Duša tilu besidila – hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladnička kuća *Sv. Jure*
- Dragičević, Tomo. 1896. Trudne žene i porod. *Zbornik za život i narodne običaje, I. svezak*. Zagreb: JAZU, 194-198.
- Dronjić, Matija. 2011. Predsvadbeni i svadbeni običaji – kontinuitet i promjene tijekom 20. st. U: *Usora – prošlost, običaji, životna svakodnevica* (ur. Mario Katić). Zagreb: Zavičajni klub Usorskog kraja, 147-203.
- Eliade, Mircea. 1985. *Šamanizam*. Novi Sad: Matica srpska.
- Frazer, James George. 2002. *Zlatna grana – podrijetlo religijskih obreda i običaja*. Zagreb: Jesenski i Turk.

- Furčić, Ivo. 1988. *Narodno stvaralaštvo Šibenskog područja III*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.
- Gašljević Tomić, Katica. 2010. *Selo i župa Viduševac*. Zagreb: Ibis grafika.
- Grbić, Jadranka. 2001. Vjerovanja i rituali. U: *Hrvatska tradicijska kultura* (ur. Z. Vitez i A. Muraj). Zagreb: Barbat, 459-496.
- Grčević, Jure. 2000. Ženske rukotvorine. Čarolije. *Kompolje, život i narodni običaji*. Otočac: Katedra čakavskog sabora pokrajine Gacke, 254-290, 523-526.
- Haviland, William A. 2004. Religija i nadnaravno. *Kulturna antropologija*. Zagreb: Naklada Slap, 351-378.
- Hećimović-Seselja, Mara. 1985. Vjerovanja, gatanja i čaranja. Porod – djetinjstvo – ženidba – smrt. *Tradicijski život i kultura ličkog sela Ivčević Kosa*. Zagreb: v. n. Mladen Seselja - Gospić: Muzej Like, 129-141, 148-151.
- Horvat, Rudolf. 1896. Trudne žene i porod. *Zbornik za život i narodne običaje, I. svezak*. Zagreb: JAZU, 199-200.
- Hranjec, Stjepan. 1997a. Porod. *Zipka vu horvatskom cvjetnjaku*. Čakovec: Zrinski, 126-127.
- Hranjec, Stjepan. 1997b. Pučka kajkavska baština u školi. U: *Kajkavsko narječje i književnost u nastavi – zbornik radova* (ur. Stjepan Hranjec). Čakovec: Zrinski, 83-87.
- Ivančan, Ivan. 1981. *Narodni plesovi Dalmacije 2*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančić-Dusper, Đurđica. 2003. *Crkveniški besedar*. Rijeka: Adamić – Crikvenica: Ustanova u kulturi Dr. Ivan Kostrenčić.
- Jadras, Ivo. 1994. [1957.] Porod i botrinje. *Kastavština – građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru (zbornik 3)*. Rijeka: KPD Ivan Matetić Ronjgov, 97-99.
- Katičić, Radoslav. *Gazdarica na kladencu. Gazdarica na vratima*. Zagreb: Ibis grafika i Matica hrvatska – Mošćenička Draga: Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, 15-50.
- Knežević, Goran. 1993. *Naše kolo veliko – hrvatski dječji folklor*. Zagreb: Ethno.
- Kolman-Rukavina, Maja – Oleg Mandić. 1961. Životinje. *Svijet i život u legendama*. Zagreb: Znanje, 70-79.
- Kuhač, Franjo. 1880. *Južno-slovenske narodne popijevke, II*. Zagreb: JAZU.
- Kuhač, Franjo. 1941. *Južno-slovenske narodne popijevke, V*. Zagreb: JAZU.
- Kutleša, Silvestar. 1997. Porod. Gatanje. Čarolije, bajanje. Rječnik lokalizama. *Život i običaji u Imočkoj krajini*. Imotski: MH i Split: Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Splitu HAZU, 281-284, 409-413, 414-418, 499-547.
- Lévi-Strauss, Claude. 1978. *Divlja misao*. Beograd: Nolit.
- Lévi-Strauss, Claude. 1989. Magija i religija. *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost, 165-236.
- Maletić, Ana. 2002. Refleksije o Ilirima i njihovim plesovima. *Povijest plesa starih civilizacija I*. Zagreb: Matica hrvatska, 253-264.
- Marjanić, Suzana. 2011a. Duša kao postmortalna ptica: južno/slavske folklorne predožbe o duši-ptici i/ili ptici-duši. U: *Ptice, književnost, kultura* (ur. Dragan

- Bošković i Mirjana Detelić) *Liceum 14*. Kragujevac: Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta, 27-49.
- Marjanić, Suzana. 2011b. Mitološka i mitotvorna priča o poveznici Perunika – Perun. U: *Perunovo koplje, Studia Mythologica Slavica – Supplementum 4* (ur. A. Pleterski i T. Vinščak). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 109-119.
- Marks, Ljiljana. 2011. *Križi lete po nebu*. Dubrovnik: Ogranak MH.
- Matasović, Josip. 1918. *Čini od uroka. Primjeri iz historijske i savremene folklore*. Vinkovci: Tisak Adolfa Becka.
- Mikac, Jakov. 1977. *Istarska narodna škrinjica*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Modrijan, Slavko. 1943-1944. *Proljeće – glazba za mladež, god. V, sv. I*. Zagreb: Hrvatska državna tiskara.
- Muraj, Aleksandra. 1993. Josip Matasović u svjetlu hrvatske etnologije. *Etnološka tribina 16*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 11-34.
- Nodilo, Natko. 181. Pojezda, Prijezda i Zora. *Stara vjera Srba i Hrvata*. Split: Logos, 127-246.
- Orlić, Drago. 2008. Glavni likovi u Štoricama. Mora. Perojski pop. Prošlost: Bogovica iscjeliteljica. A u bilježnici ima još... *Štorice od štrig i štriguni (drugo, dopunjeno i prošireno izdanje)*. Zagreb – Sarajevo: Zoro, 7-10, 29-50, 131-137, 189-192, 228-231.
- Pavlinović, Mihovil. 2007. *Hrvatske narodne pjesme, knjiga I*. Split: Književni krug Split.
- Pavlinović, Mihovil. 2008. *Hrvatske narodne pjesme, knjiga II*. Split: Književni krug Split.
- Perić, Boris – Tomislav Pletenac. 2008. Štrige/štriguni i krsnici. Urečljivac – The Evil Eye. *Fantastična bića Istre i Kvarnera*. Zagreb: Vuković – Runjić, 17-25, 95-103.
- Perić-Polonijo, Tanja. 2000. *Hrvatske narodne uspavanke*. Zagreb: Profil.
- Peruško, Marija. 2010. *Rječnik medulinskoga govora*. Medulin: Društvo kulturno-umjetničkog stvaralaštva Mendula.
- Poklečki Stošić, Jasminka. 2008. Stećci – kameni svijet koji nestaje. U: *Stećci* (ur. J. Poklečki Stošić). Zagreb: Galerija Kllovićevi dvori, 10-29.
- Rožić, Vatroslav. 2002. [1908.] *Prigorje. Narodni život i običaji*. Zagreb: Naklada Slap.
- Samara, Tony. 2008. *Mudrost šamana*. Zagreb: VBZ.
- Sekulić, Bački Hrvati – narodni život i običaji: Narodni običaji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 52*. Zagreb: JAZU, 293-361.
- Sielski, Stanko. 1941. Hamajlije. *Etnografska istraživanja i građa, III*. Zagreb: Hrvatski državni etnografski muzej, 81-120.
- Spajić-Vrkaš, Vedrana. 1996. *Tučepi – odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata*. Zagreb: Naklada MD.
- Stojanović, Mijat. 1881. *Slike iz života hrvatskog naroda po Slavoniji i Srijemu*. Zagreb: vlastita naklada.
- Šilić, Miroslav. 2003. *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata Sjeverne Hercegovine, Završja i Kupreške visoravni*. Livno: Franjevački muzeji Galerija Gorica, Mostar: Hrvatska kulturna zajednica.

- Širola, Božidar. 2002. *Novalja – narodni život i običaji*. Novalja: Matica hrvatska.
- Škoda, Klara – Marijana Držić. 1941. Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu. *Etnografska istraživanja i građa, III*. Zagreb: Hrvatski državni etnografski muzej, 74-80.
- Šonje, Jure i drugi. 2000. Rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Trošelj, Mirjana. 2011. *Mitske predaje i legende Južnovelebitskog podgorja*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 76-110.
- Ujević, Ilija. 1998. Tumač nekih zgodnih lokalizama. *Književni izbor*. Imotski: Matica hrvatska, 172-173.
- Vinja, Vojmir. 2003. *Jadranske etimologije, knjiga II (I-Pa)*. Zagreb: HAZU i Školska knjiga.
- Vitez, Zorica. 2001. Narodni običaji: Od rođenja do smrti. U: *Hrvatska tradicijska kultura* (ur. Z. Vitez i A. Muraj). Zagreb: Barbat, 311-313.
- Vojnović-Traživuk, Branka. 2001. Folklorni likovni izraz. U: *Hrvatska tradicijska kultura* (ur. Z. Vitez i A. Muraj). Zagreb: Barbat, 391-402.
- Vondraček-Mesar, Jagoda. 1993. Rađanje bez ičije pomoći u nekim južnoslavenskim krajevima. *Etnološka tribina 16*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 173-182.
- Vrkić, Jozo. 1995. *Hrvatske predaje*. Zagreb: Glagol.
- Zaradija-Kiš, Antonija. 2005. *Sveti Martin, kult sveca i njego tradicija u Hrvatskoj*. Zagreb: IEF.
- Zaradija-Kiš, Antonija. 2008. Martinska molitvica za život u kontekstu hrvatskoglagoljskoga amuleta (Od amuleta do rovinjske molitvice sv. Martinu). U: *Slavia meridionales – studia Slavica et Balcanica 8*. (ur. Lilla Moroz-Grzelak i Grażyna Szwat-Gyłybowa). Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 213-226.
- Žganec, Vinko. 1950. *Hrvatske narodne pjesme kajkavske*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Žic, Ivan. 2001. Životinje. Unutrašnje bolesti. *Vrbnik na otoku Krku – narodni život i običaji (pretisak)*. Zagreb: IEF i Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 38-67.

INTERNETSKE STRANICE

- Blagaj – Buna.* www.bhtourism.ba/loc/blagajbuna.wbsp, 4. III. 2012.
- Esmerović, Raif. 18. VIII. 2010. *Bošnjačka narodna medicina.* www.hr.scribd.com/doc/36084086/NARODNA-MEDICINA-BI. Istanbul: Yildiz, 9. VI. 2011.
- Hrvatski folklor i mitologija.* www.hrvatskifolklor.net/forum/viewtopic.php?f=4&t=56&start=25, 8. VI. 2011.
- Iliri.* www.hr.wikipedia.org/wiki/Iliri, 20. V. 2012.
- Imamović, Semir. 4. VII. 2009. *Liječenje vodom kojom su saprani kur'anski ajeti napisani na posudi.* www.saff.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=237:izgradnja-grobnica-je-praksa-oprena-principu-islamske-skromnosti&catid=59:fetve&Itemid=82,
- Maslenica – karneval na ruski način.* www.gresna-gorica.com/novosti.php, 5. X. 2011.
- Običaji u Žepi – Babine.* 22. VIII. 2010. www.wukoljinstan.bosnianforum.com/t542-obicaji-u-zepi, 22. VIII. 2010.
- Popić, Ante. 2012a. *Narodna vjerovanja kod rođenja djeteta.* www.narodni.net/narodna-vjerovanja-kor-rodenja-djeteta/, 20. VI. 2012.
- Popić, Ante. 2012b. *Narodna vjerovanja u vezi roditelja.* www.narodni.net/_narodna-vjerovanja-vezi-roditelja/, 20. VI. 2012.
- Popić, Ante. 2012c. *Običaji i vjerovanja pri krštenju.* www.narodni.net/obicaji-vjerovanja-pri-krstenju/, 20. VI. 2012.
- Sv. Ana i Joakim – život i molitve.* www.katolicki.info/forum/viewtopic.php?f=8&t=655, 15. VII. 2011.
- Sveti Antun Padovanski.* www.hr.wikipedia.org/wiki/Sveti_Antun_Padovanski, 15. VII. 2011.

RUKOPISNI I ZVUČNI ZAPISI

- Farkaš, Terezija (poljoprivredica u miru iz Malog Mihaljevca, rođ. 1932. u Malom Mihaljevcu), zvučni zapis u vlasništvu L. Bajuk iz Zagreba, 2004.
- Šipuš, Andrea (dipl. knjižničarka iz Komareva, rođ. 1971. u Sisku). *Etnografski zapisi o Komarevu.* U vlasništvu Andreje Šipuš, 2012.
- Trstenjak, Stanko (kuhar u miru iz Marofa). *Etnografski zapisi (1995. – 1998.).* Pohranjeno kod autora, L. Bajuk iz Zagreba i u Muzeju Međimurja Čakovec.

IZRAVNO USMENO PRIOPĆENJE

- Jembrih, Zvezdana (mr. art. iz Zagreba, rođ. 1965. u Zagrebu), 12. IX. 2011.
- Trošelj, Mirjana (prof. povijesti umjetnosti iz Zagreba, rođ. 1949. u Starigrad-Paklenici), 9. II. 2012.
- Sykora, Ljubomyr (dipl. ing. građevine u miru, rođen 1945. u zapadnoukrajinskoj Gaji Nyšni kod Drogobyča), 27. VIII. 2011.
- Wilczynski, Orest-Dmitro (grkokatolički svećenik i doktorand hrvatske kulture iz Lavova, rođ. 1974. u zapadnoukrajinskom Zoločivu), 13. V. 2011.

Magic and Witchcraft Survivals in Croatian Traditional Beliefs and Practices with Laboring Woman

(Summary)

According to the definition of **shamanism** as a magical and religious phenomenon, in which **shaman** in certain procedures manipulates fire and weather conditions and establishes communication between this and that reality, the efforts of **sorcerer/sorceress** are in relation with the ecstasy, cure and healing. Taking as a starting point the study of the anthropologist Mirce Eliade (1907-1986) and Claude Levi-Strauss (1908-2009), according to which the presence of a person who speaks to gods in childbirth guarantees cosmogonic and mythical history of the social community in which new life is born, the author tries to show that some Croatian traditional beliefs and practices, embedded in customary procedures of **sorcerer**, **midwife** and **godmother** with marriageable girl and laboring woman and newborn child and child up to his first age, are in connection with Preneolithic and Neolithic magical and religious understanding on the Croatian territory.